

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Соціально-гуманітарний факультет
Кафедра психології та соціальної роботи

СВЕРГУН Людмила Дмитрівна

Зміст, форми і методи соціальної роботи у сфері спортивно-оздоровчого туризму / Content, forms and methods of social work in the field of sports and health tourism

спеціальність: 231 – Соціальна робота
освітньо-професійна програма – Соціальна робота
Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи СРзм-21
Л.Д. Свергун

Науковий керівник:
к.пед.н., доцент
В.В. Шафранський

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:

«__» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри
_____ А.В. Фурман

ТЕРНОПІЛЬ-2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ЯК ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	7
1.1.Зміст соціальної роботи як окремого виду професійної діяльності, її форми та методи.....	7
1.2.Поняття та розвиток спортивно-оздоровчого туризму як соціального явища.....	16
Висновки до розділу 1	27
РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ, ФОРМИ І МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У СФЕРІ СПОРТИВНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ	29
2.1. Характеристика спортивно-оздоровчого туризму як соціокультурного феномену.....	29
2.2. Соціальний інститут спортивно-оздоровчого туризму, його функції і форми.....	35
2.3. Засоби і методи спортивно-оздоровчого туризму та їх результативність у роботі з клієнтами.....	45
Висновки до розділу 2	55
РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНА ОЦІНКА СИСТЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ СПОРТИВНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ	58
3.1. Аналіз інноваційних змін спортивно-оздоровчого туризму за соціальним критерієм.....	58
3.2. Рекомендації щодо вдосконалення системи спортивно-оздоровчого туризму в Україні.....	66
Висновки до розділу 3	69
ВИСНОВКИ	71
ВИКОРИСТАНІ ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА	75

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Традиційно соціальна робота розвивається як допомога особистості у складній життєвій ситуації, певна система матеріального забезпечення населення з метою створення належних умов для виживання в період переходу до ринкової економіки. Соціальна робота є розмаїттям теоретичних концепцій і практичних підходів, правових, законодавчих, психологічних, педагогічних, соціологічних, адміністративних, лінгвістичних та інших аспектів.

Соціальна робота, котра виникла як суспільне явище, як певний суспільний інститут, з часом постає об'єктом різнобічного наукового дослідження у різних сферах і галузях, зокрема туристичній. Туризм розвивався і надалі розвивається як соціальне явище. Основні його напрямки: спрямовані на задоволення потреби людини в розвитку, пізнанні, спілкуванні, відпочинку. Стан сучасного українського суспільства вимагає розвитку спортивно-оздоровчого туризму, адже це дозволило би залучити до туристських подорожей мільйони українців, відкрило б широкі можливості оздоровлення, пізнання, залучення до культурних цінностей засобами спортивно-оздоровчого туризму; сприяло би переорієнтації більшості населення на здоровий спосіб життя. Все це матиме позитивний вплив на соціально-економічний розвиток країни.

Одна з важливих виховних і розвиваючих функцій спортивно-оздоровчого туризму – формування всебічно розвиненої гармонійної особистості, свідомого громадянина, що поєднує в собі духовне багатство, моральну чистоту і фізичну досконалість, що, власне, й зумовило актуальність теми цього кваліфікаційного магістерського дослідження.

Стан наукової розробки теми. Для переважної більшості країн світу туристична галузь є і залишається одним з ключових, високорентабельних та прибуткових секторів. Такі висновки можна зробити з того, що на сферу туризму припадає близько 9% світового валового внутрішнього продукту, а за

статистикою зайнятості – кожне одинадцяте робоче місце. Зайнятості сприяє міжнародна та регіональна мобільність людей, що у свою чергу полегшує розв’язання проблеми з працевлаштуванням і наповненням регіональних та національних бюджетів, оскільки розвиток внутрішнього туризму сприяє загальному збільшенню валютних надходжень до країни та стимулює її розвиток.

Однак туристичні послуги не обмежуються комерційними відносинами, вони також включають і задоволення соціальних потреб, оскільки головним об’єктом туризму залишається людина. Соціальний бік туристичних послуг – задоволення потреб людини у відпочинку, подорожах, підтримці здоров’я та відновленні сил. Однак це невичерпний перелік складових туризму, особливим і незмінним його аспектом є виконання пізнавальних та виховних функцій, що сприяють розвитку толерантності, мультикультурності, розширенню світогляду та глобалізаційній інтеграції.

Завдяки цим якостям відзначається соціальна значимість туризму, а саме його зростаюча роль в духовному і фізичному розвитку особистості та формуванні світоглядних орієнтирів рівня і якості життя.

В Україні традиційно популярним і розвиненим є спортивно-оздоровчий туризм як вид дозвілля, змагальної діяльності різних верств населення. Значні туристичні та рекреаційні ресурси, які має наша держава, проблема їх ефективного використання роблять вкрай необхідним дослідження питання використання спортивно-оздоровчого туризму як засобу виховання.

Спортивно-оздоровчий туризм – складова частина в системі фізичного виховання дітей, учнівської та студентської молоді. Поруч із класичними ефективними засобами фізичного виховання, різноманітні види спортивно-оздоровчого туризму сприяють всебічному, гармонійному розвитку підростаючого покоління, особливо студентської молоді.

Для сучасних досліджень проблеми та напрями державної політики у сфері туризму в Україні є характерний багатоплановий підхід. Філософський і соціальний аспект формування здорового способу життя відображено у працях

М.Лукашевич, П.Павленок, А.Папської, Ю.Константинова, Н.Рибакової; концепції детермінації й інтеграції – про визначення та єдність природних і соціальних мотивів людської поведінки, її потреб (Л.Виготський, Г.Костюк, С.Максименко); психолого-педагогічний аспект формування здорового способу життя розглядали А.Конох, Ф.Товстопятко, С.Некрасов, К.Мулик, М.Носко; педагогіки – про організацію розвиваючого середовища, засоби педагогічного впливу на виховання та формування здорового способу життя (Л. Кнодель, В.Федорченко, Н., М.Скрипник, В.Шафранський та ін.). Як стверджує О.Угоднікова, однією із суттєвих перепон на шляху більш ефективного просування ідеї спортивно-оздоровчого туризму серед потенційних туристів є відсутність професійно розробленої стратегії та мало звертається увага на соціальний аспект спортивно-оздоровчого туризму в Україні.

Мета дослідження – концептуальне обґрунтування змісту, форм і методів соціальної роботи в контексті розвитку та вдосконалення спортивно-оздоровчого туризму в Україні.

Завдання наукового пошуку:

- 1) висвітлити загальнонаукові засади соціальної роботи як професійної діяльності;
- 2) охарактеризувати зміст, форми і методи соціальної роботи у сфері спортивно-оздоровчого туризму;
- 3) здійснити соціальну експертну оцінку спортивно-оздоровчого туризму в Україні за соціальним критерієм.

Об'єкт дослідження: спортивно-оздоровчий туризм як окремий соціальний інститут суспільного життя.

Предмет дослідження становить система спортивно-оздоровчого туризму як взаємодоповнення змісту, форм і методів соціальної роботи.

Для розв'язання поставлених завдань використано такі **методи дослідження:** *теоретичні* – аналіз соціально-психологічної та туристичної наукової літератури для визначення основних положень, які становлять науково-теоретичну базу дослідження, системно-структурний аналіз

(систематизація, порівняння, класифікація), моделювання й узагальнення – для вивчення змісту базових понять проблеми дослідження та аналізу системи спортивно-оздоровчого туризму як явища соціального.

Наукова новизна роботи. Всебічно досліджено і структурно проаналізовано зміст та особливості соціальної роботи у спортивно-оздоровчому туризмі, розроблено спеціальну програму, що стосується соціально-психологічних аспектів формування групи спортивно-оздоровчого туризму. **Практичне значення дослідження** первинно постає у визначенні інноваційних змін спортивно-оздоровчого туризму за соціальним критерієм та наданні рекомендацій щодо вдосконалення системи спортивно-оздоровчого туризму.

Структура магістерського дослідження. Робота складається із вступу, трьох розділів із висновками до кожного, висновків, списку використаних літературних джерел. Загальний обсяг дослідження становить 83 сторінок, а основний текст викладено на 74 сторінках. За результатами проведеного кваліфікаційного дослідження у 2020 році опубліковано двоє тез наукових доповідей.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ЯК ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1 Зміст соціальної роботи як окремого виду професійної діяльності, її форми та методи

Поняття «соціальна робота» увійшло в соціально-гуманітарну літературу наприкінці ХІХ ст. у відповідь на соціальну потребу суспільства у змістовому відображенні практичної діяльності людей, які допомагали бідним. Започаткування в 90-х роках ХІХ ст. у Великобританії лекційної роботи з роз'яснення та поширення знань щодо благодійної діяльності та відкриття в 1899 р. першого в світі Інституту підготовки соціальних працівників в Амстердамі (Голландія) зумовили появу відповідних навчальних курсів із соціальної роботи. У результаті було започатковано розвиток соціальної роботи як навчальної дисципліни [32, с. 77]. Водночас у США вийшла друком книга М. Річмонд «Дружній візит до бідняків: керівництво для тих, хто працює у благодійних організаціях», де чи не вперше було описано науково обґрунтовані методи соціальної роботи [31, с.78-80]. Отже, соціальна робота стає об'єктом наукового осмислення, чим започатковується поява її теорії і становлення як напряму наукових досліджень.

Теоретичні підходи до соціальної роботи сформувалися на початку ХХ ст. у працях зарубіжних західних дослідників. Найбільш відомими є такі: В. Робінсон (усвідомлення ситуації клієнта, цінностей і смислів його буття, значення минулого досвіду); М. Річмонд (теорія соціального діагнозу, концепція інтервенції, ведення історії клієнта); Дж. Тарт, О. Ранк (функціональна школа – в основі теоретичних підходів лежить не діагноз, а

процес взаємодії соціального працівника і клієнта, принцип синхронічного підходу, принцип «тут і зараз»); Ф. Бістек (взаємодія в методах індивідуальної роботи розглядалась як система динамічних інтеракцій між соціальним працівником і клієнтом, спрямованих на досягнення клієнтом саморегуляції і саморозвитку); Х.Х. Перлман (метод вирішення проблем – синтез підходів діагностичної і функціональної школи, процес допомоги складається з двох основних компонентів: процесу допомоги і особистісних ресурсів індивіда) [67, с. 261-270].

Зазначені аспекти змісту поняття «соціальна робота» збереглися і донині. У сучасній науковій літературі це поняття розглядається в трьох основних значеннях:

1. Практична професійна діяльність із подання допомоги та підтримки людей, які опинились у скрутній ситуації;

2. Навчальна дисципліна з професійної підготовки фахівців із соціальної допомоги та підтримки населення;

3. Галузь наукових знань, яка ґрунтується на сукупності концепцій і теорій, досліджує принципи і закономірності, моделі та методи соціальної роботи, має об'єкт і предмет дослідження, систему наукових понять і категорій, сукупність методів дослідження [32, с. 85-86].

Розглянуті значення поняття «соціальна робота» взаємопов'язані.

З огляду на викладене зауважимо, що саме до компетенції науки про соціальну роботу належить розробка системи наукових категорій і понять, які становлять теоретичну базу соціальної роботи. З їх допомогою розкривається зміст основних принципів соціальної роботи, ведеться пошук тенденцій і закономірностей її практичної реалізації, узагальнюється та аналізується досвід соціальної роботи, ефективність наявних і пошук інноваційних її форм, дієвість засобів та методів здійснення.

Соціальна робота – наука ще дуже молода, і тому більшість зазначених проблем перебувають у стані незавершеного дослідження, триває робота з уточнення і коригування понятійно-категоріального апарату, ведуться наукові

дискусії щодо термінології, розуміння змісту й структури соціальної роботи, доцільності використання тих чи тих методів практичної діяльності. Щодо розуміння базового поняття «соціальна робота», то дискусії про зміст ще тривають у науковій та навчальній літературі (йдеться про соціальну роботу як вид практичної професійної діяльності, тобто розуміння її у першому з наведених значень).

Порівняльний аналіз визначень поняття «соціальна робота», які зустрічаються у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі, свідчить про відсутність узагальненого його розуміння. Єдине, в чому збігаються погляди різних авторів, – це визнання соціальної роботи як різновиду діяльності. Більшість науковців вважають, що це має бути професійна, практична діяльність. Щодо інших характеристик цієї діяльності, зокрема мети, суб'єкта, об'єкта соціальної роботи, думки різняться [32, с. 6-8].

Одні науковці переконані, що мета соціальної роботи полягає в оптимізації втілення суб'єктивної ролі людей в усіх сферах життя суспільства в процесі життєзабезпечення і діяльності особистості, сім'ї, соціальних та інших груп і спільнот у суспільстві [68, с. 90]. При цьому відбувається «керування обставинами», «організація цих обставин в оптимальну систему, що забезпечує суспільству необхідний виховний ефект» [67, с.14]. Як бачимо, у наведених визначеннях соціальна робота має оптимізувати обставини здійснення суб'єктивної ролі людей в усіх сферах діяльності, тобто створювати необхідні умови для освоєння і виконання соціальних ролей у суспільстві. На наш погляд, у такому надто широкому розумінні соціальна робота багато в чому перебирає на себе функції таких соціальних інститутів, як освіта, виховання, культура, політика, сім'я тощо, які мають створювати умови для успішної соціалізації індивідів у всіх сферах суспільства [94, с. 686-689]. Хоча слід зауважити, що ідея про зв'язок (і обумовленість) соціальної роботи з процесом соціалізації людини не підлягає сумніву і заслуговує на подальшу розробку.

Інші науковці під соціальною роботою розуміють «своєрідний інститут допомоги в тій чи тій сфері» [81, с. 7]. Вони вважають, що соціальна робота має

допомагати у розв'язанні «проблем, що відображають суспільне чи індивідуальне неблагополуччя» [30, с. 77], допомагати «в реалізації соціальних прав громадян і компенсації фізичних, психічних, інтелектуальних, соціальних та інших недоліків, що заважають їхньому повноцінному функціонуванню» [82, с. 31-32]. У наведених визначеннях, хоч і неявно, відчувається процес соціалізації. Негаразди й труднощі в тій чи іншій сфері суспільства, що заважають успішній соціалізації (а вона — запорука ефективного функціонування), мають бути усунені за допомогою соціальної роботи.

Чимало дослідників розуміють соціальну роботу як допомогу. Так, австрійська академія соціальної роботи пропонує розглядати соціальну роботу як специфічну форму допомоги людям із боку суспільства у задоволенні їхніх соціальних потреб і розв'язанні конфліктів, зумовлених індивідуальними або соціальними причинами.

Переважна більшість дослідників схиляються до визначення поняття соціальної роботи, запропонованого Національною асоціацією соціальних працівників США: соціальна робота – це професійна діяльність із надання допомоги індивідам, групам і спільнотам, посилення чи відновлення їх здатності до соціального функціонування та створення сприятливих соціальних умов для досягнення цих цілей [40, с. 126].

В наведеному визначенні допомога охоплює вплив на здатність людини до соціального функціонування з метою її відновлення чи посилення. Отже, ідеться про активізацію людиною власних зусиль у скрутних життєвих ситуаціях. Окремі дослідники вважають, що самопомога, розвиток власних ресурсів, притаманних індивіду, групі та спільноті, значною мірою визначають сутність соціальної роботи [87, с.123]. Дослідник М. Фірсов розширює розуміння суті соціальної роботи, включаючи в неї як допомогу, так і взаємодопомогу в системі соціокультурних і психосоціальних взаємодій та взаємовідносин різних суб'єктів [82, с. 21].

Як бачимо, орієнтація допомоги на здійснення, посилення та відродження соціальних функцій індивіда чи групи є сутнісною характеристикою соціальної

роботи в більшості її визначень у літературі: в такому контексті соціальна робота перебирає на себе функцію допомоги у здійсненні процесу соціалізації, який саме й націлений на підготовку людини до реалізації нею соціальних функцій в широкому діапазоні різноманітних сфер соціального життя [45, с. 94-96].

Таким чином, під «соціальною роботою» надалі будемо розуміти професійну діяльність соціальних інституцій, державних і недержавних організацій, груп і окремих індивідів із надання допомоги у здійсненні успішної соціалізації особам чи групам людей у випадках, коли за відсутності належних умов у суспільстві або особистих вад їх соціалізація утруднюється, призупиняється або відбувається у зворотному напрямі (десоціалізація).

Як бачимо, соціальна робота – це розмаїття теоретичних концепцій і практичних підходів, правових, законодавчих, психологічних, педагогічних, соціологічних, адміністративних, лінгвістичних та інших аспектів. Соціальна робота – це безмежний простір, що вміщує в собі безліч суперечливих ідей і визначених етичних принципів, технологій і послуг, людських якостей і людських потреб.

Соціальна робота як наука вирішує соціально зумовлені завдання [69, с. 56]:

- дослідження і виявлення чинників соціально-політичного, соціально-економічного, соціально-культурного впливу на особистість і соціальні групи або спільноти; накопичення емпіричного матеріалу, його теоретичне усвідомлення, узагальнення, систематизація, практичне застосування;
- визначення суб'єктів і об'єктів негативного і позитивного впливу на особистість і суспільство в цілому; закономірностей управління, регулювання і організації соціальної роботи як практичної діяльності;
- використання різноманітних інструментів вивчення соціологічної думки і потреб громадян, соціальних, соціально-психологічних, соціально-економічних та інших проблем споживачів соціальних послуг, конкретного соціального оточення, умов функціонування суб'єктів і об'єктів соціальної роботи;

– визначення правильних, доцільних, науково обґрунтованих засобів, прийомів, форм і методів соціальної роботи, її технологій, механізмів виключення із практики суспільного життя негативних чинників, що погіршують життя громадян;

– наукової розробки системи попередження спаду благополуччя народу, стимулювання прогресивних ініціатив, розробки форм, методів, напрямків соціальної роботи, спрямованих на поліпшення становища народу, саморозвитку особистості;

– розробки наукових підходів швидкого реагування системи державної підтримки населення на потреби і проблеми громадян, створення відповідної громадської думки, психологічної допомоги і соціального захисту.

Знання, вміння та цінності соціальної роботи визначають її форми. Ці форми можна поділити на три групи [82, с. 90]:

- індивідуальна робота;
- групова робота;
- робота у громаді (за місцем проживання або з групою людей, що мають спільні інтереси чи проблеми).

Разом із тим, до форм соціальної роботи можна віднести всі різновиди діяльності, які використовує соціальний працівник у процесі роботи, самі клієнти з метою самодопомоги, а також їхні друзі, родичі.

Аналіз практичної діяльності органів та установ соціального захисту, досвіду соціальних працівників при роботі з клієнтом дозволяє виділити три головні категорії методів соціальної роботи групи [87, с.119]:

- соціально-економічні;
- організаційно-розпорядчі;
- психолого-педагогічні.

Перша категорія соціально-економічних методів об'єднує всі ті засоби соціальної роботи, за допомогою яких впливають на матеріальні і моральні, національні, сімейні та інші соціальні інтереси і потреби клієнтів. Ці методи впливу на соціальні та економічні потреби та інтереси застосовують у формі:

- натуральної і грошової допомоги;
- встановлення пільг, компенсацій та допомогу;
- догляду та побутового обслуговування;
- морального заохочення тощо.

Організаційно-розпорядчі методи орієнтовані головним чином на координацію взаємовідношення соціальної роботи з організаційною структурою соціальних служб. Їх відрізняє безпосередність впливу, оскільки вони спираються перш за все на нормативно-правові, регламентуючі акти. В межах категорії можна говорити про певну різницю між організаційними та розпорядчими методами.

Організаційні методи принципово впливають на розв'язання питань роботи соціальних служб через положення та інструкції.

Розпорядчі ж методи, на відміну від організаційних, дозволяють здійснювати більш оперативне розв'язання проблем, своєчасно уточнювати завдання.

В залежності від місця в структурі управління і характеру впливу на соціальну роботу організаційно-розпорядчими методами є регламентування, нормування та інструктування.

Нарешті, психолого-педагогічні методи відрізняються від попередніх безпосередньою взаємодією з клієнтом через механізм соціально-психологічної, педагогічної зміни його поведінки, самопочуття тощо. Головним є підтримка, надання інформації, роз'яснення, рекомендації та інші форми роботи.

Взаємозв'язок чинників, які впливають на свідомість та поведінку особистості, потребує комплексного використання всіх груп методів соціальної роботи, які органічно взаємозв'язані між собою.

Переважно об'єктом уваги цього модуля є професійна діяльність соціальних працівників та різні аспекти їх взаємодії з клієнтами та колегами.

Крім того, інші дослідники виділяють наступні метод соціальної роботи. Автори підручника «Соціальна робота: теорія і практика» виокремлюють

соціологічні, політологічні, педагогічні, психологічні методи соціальної роботи [67]. У підручнику «Соціальна робота» за загальною редакцією професора В.І. Курбатова виділяються педагогічні, соціологічні, психологічні методи соціальної роботи [66].

Зважаючи на окреслені підходи та крос-культурні традиції соціальної роботи в Україні, методи соціальної роботи в українських дослідників Тюптя Л.Т. та, Іванова І.Б. є наступними: соціологічні, психологічні, організаційні, а також актуальні підходи до визначення методів соціальної роботи [76, с. 89]. Розглянемо їх детальніше.

Соціологічні методи. Соціологія в соціальній роботі розглядається з погляду соціологічного забезпечення діяльності організацій і установ соціальної сфери.

Соціологічні методи соціальної роботи – способи, які застосовуються для збирання, обробки і аналізу соціологічних даних у межах соціальної роботи.

У проведенні соціологічних досліджень виділяють чотири послідовних, логічно і змістовно взаємопов'язаних етапи:

1. Підготовчий, Полягає у виробленні програми та інструментарію — анкети, бланки інтерв'ю, бланки фіксування результатів спостереження, аналізу документів тощо.
2. Збір первинної соціологічної інформації. Відбувається за допомогою опитування, спостереження, аналізу документів, експерименту.
3. Упорядкування та обробка зібраної інформації.
4. Аналіз обробленої інформації, підготовка звіту, формулювання висновків, розробка рекомендацій.

Організаційні методи. Для ефективності соціальної роботи дуже важливі правильне управління організаціями та установами соціальної сфери, процесом соціальної роботи на мікрорівні. Керування в соціальній роботі засновується на теорії і практиці менеджменту. Теорія соціального керування використовує загально-наукові, конкретно-наукові методи пізнання, специфічні методи збору, аналізу й узагальнення інформації про взаємодію інтересів суб'єкта й

об'єкта керування. Ці методи включають спеціалізовані способи анкетування, інтерв'ювання, аналізу статистичних даних, одержання експертних оцінок, дослідження змісту управлінських функцій, структур керування, управлінських груп і соціальної обумовленості їхньої діяльності [76, с. 92].

Психологічні методи. Психологічний вплив на особистість в соціальній роботі здійснюється відповідно до того, якого напрямку теоретичної і практичної психології дотримується соціальний працівник, які його досвід роботи і професійна підготовленість. Використання різноманітних психологічних прийомів і технік розподіляється на два основних методологічних принципи: директивний — розвиток допомагаючих стратегій, які засновані на лікуванні, і в цьому випадку клієнт є пасивним споживачем психотерапії, і не директивний, в основі якого — сприяння самоактуалізації особистості, здатності підтримувати себе саму, розвиток незалежності.

У практиці соціальної роботи послідовний психологічний вплив на клієнтів здійснюється у таких формах: індивідуальна робота, групова робота і робота у мікросоціальному середовищі. Психологічна допомога клієнту в соціальній роботі розглядається з погляду психологічної інтервенції (втручання) і психологічного консультування.

Класифікація методів, яка існує у вітчизняній практиці соціальної роботи і відображена у наукових джерелах, не вичерпується наведеним варіантом, а вимагає її подальшого уточнення. Так, С. Косянчук і В. Сидоров [68, с. 322] спробували інтегрувати існуючі класифікації методів соціальної роботи за трьома класифікаційними ознаками:

- ступінь спільності клієнтів;
- зміст і характер соціальної роботи;
- сфера застосування (табл. 1.1).

Запропонована класифікація може слугувати основою для подальшого дослідження за умови деякої корекції, що стосується третьої групи класифікації. Ця класифікація і надалі набуватиме подальшого уточнення і

доповнення в процесі розкриття основних характеристик методів соціальної роботи.

Таблиця 1.1

Узагальнена класифікація методів соціальної роботи

Основна класифікація	Вирізнявані методи чи групи методів
Ступінь спільності клієнтів	Методи індивідуальної соціальної роботи. Методи групової соціальної роботи. Методи соціальної роботи в общині
Зміст і характер соціальної роботи	Група соціально-економічних методів соціальної роботи. Група організаційно-розпорядчих методів соціальної роботи. Група психолого-педагогічних методів соціальної роботи
Сфера застосування: виховання підростаючого покоління	Метод стимулювання і залучення до дії. Метод репродукування. Метод закріплення та збагачення. Метод сприяння творчості

Таким чином, процес соціальної роботи це послідовна зміна соціальних явищ, етапів у розвитку практики соціальної роботи, сукупність послідовних дій для досягнення кінцевого результату.

1.2. Поняття та розвиток спортивно-оздоровчого туризму як соціального явища

В історії цивілізації першооснови визначення поняття “туризм” закладені греками [43, с. 27]. Так, “Tour” (тур) – грецьке слово, що означає “подорож”. Адам Сміт у XVIII ст., проаналізувавши соціальні особливості мандрівників, назвав їх “tourists” (туристами), пізніше всі атрибути подорожі, як зауважує І.Б.Петрунь, називались прикметником “tourist” (туристський чи туристичний), і от, нарешті, термін “tourism” – туризм – був винайдений для позначення явища і теорії туризму [43, с. 27].

О.М.Жданова, Л.Я.Чеховська, стверджують, що у французькій мові слово “туризм” походить від “tourisme”, “tour” – подорож (поїздка, похід) у вільний від

роботи час, один із видів активного відпочинку; у німецькій мові “туризм” – це проведення відпочинку в подорожах; в італійській – мандрування з цікавістю [18, с.175].

На думку В.В.Абрамова, туризм – поняття, яке не має коренів і витоків в українській мові [3, с.34]. Тому різні автори по-різному тлумачать цей термін. Наприклад, туризм – це відпочинок або оздоровлення, один із видів спорту, один із засобів фізичного, естетичного виховання тощо.

І.Б.Петрунь “туризм” розглядає як дефініцію, що постійно змінюється і є сферою застосування людських ресурсів, щоприймають участь в різних видах виробничої діяльності [43, с.35]. Дослідник зазначає, що з відкриттям кожної нової перспективи досліджень, з вибором нового контексту розгляду проблем туризму з’являються все нові тлумачення і поняття. Чим їх більше, тим більше точок зору і суперечок виникає навколо туризму як могутнього явища в розвитку людства.

На основі аналізу праць Булашева А.Я., Нечаєва В.И., Ровного А.С. та ін. виявлено, що подорож і туризм – два нерозривно пов’язані поняття, які характеризують певний спосіб життєдіяльності людини [9]. Це відпочинок, активна розвага, спорт, пізнання навколишнього світу, торгівля, лікування тощо. Проте при цьому завжди присутня визначальна дія, яка вирізняє і виокремлює подорож у ряді сфер діяльності – переміщення людини в іншу місцевість або країну, континент, що відрізняються від звичного місцезнаходження або мешкання.

У подорожах беруть участь окремі індивідууми, групи осіб із спільними інтересами й метою експедиції, у тому числі і військові, у складі яких може бути декілька сотень або навіть тисяч фахівців, а також дипломати, мігранти і переселенці. Подорож – поняття, що має спільне значення з туризмом і позначає переміщення людей у просторі і часі [7, с. 16].

У міжнародній практиці офіційно існує визнане визначення поняття “туризм”, запропоноване Всесвітньою туристською організацією і прийняте Статистичною комісією ООН, а саме: “туризм” – це “усі види діяльності людей,

які подорожують чи перебувають у місцях за межами їх звичайного середовища не більше як на один наступний рік з метою дозвілля, бізнесу чи в інших цілях” [34, с. 53-57]. Проте за термінологічними цілями це трактування сприяє тільки впорядкуванню статистичної інформації з туризму.

Розроблено декілька класифікацій туризму.

За класифікацією Всесвітньої Туристської Організації всі форми туризму розподіляються на: лікувальний туризм (лікування на курорті); рекреаційний туризм (відпочинок, спорт, розваги); екскурсійний туризм (знайомство з визначними пам'ятками); науковий туризм (участь у конгресах, семінарах); діловий туризм (ділові зустрічі); етнічний туризм (побачення з родичами) [72].

Інша класифікація туризму наведена В.І.Ганопольским [11, с.124].

Тут туризм класифікується:

- за ступенем організованості: “дикий” (неорганізований), самодіяльний і організований (плановий);
- віковою ознакою: дитячий, сімейний, юнацький, молодіжний, дорослий, серед немолодих;
- видом рухової діяльності: пішохідний, гірський, лижний, водний, спелео, авто-мото, вело-туризм, парусний, комбінований;
- метою: спортивний, пізнавальний, дослідницький, навчальний, екологічний, комбінований тощо;
- за соціальною ознакою: для інвалідів, сиріт, осіб, що вчаться тощо.

Як стверджує А.Х.Абуков, за останнє десятиріччя з'явилися нові форми туризму з активними способами пересування, зокрема подорожі експедиційного характеру, пригодницький туризм, які можна назвати одним поняттям “активний туризм” [1, с.23]. Активний туризм в свою чергу розподіляється на: спортивний туризм, туристичний відпочинок, мандрівний туризм.

Аналіз наукової літератури свідчить, що туризм розвивався як соціальне явище [8, с. 86-88]. Основні його напрямки: індустріальний, спортивно-

оздоровчий і соціально-культурний, – спрямовані на задоволення потреби людини в розвитку, пізнанні, спілкуванні, відпочинку.

Спортивно-оздоровчий туризм, за обставин, що склалися нині, поєднав в собі два види туризму: спортивний та оздоровчий.

Визначень спортивного й оздоровчого туризму, які б урахували всю сутність цих видів туризму, в науковій літературі не фіксується.

У результаті вивчення наукових праць В.В. Абрамова [2; 3], М.Н. Арзамасцева [16], А.Я. Булашова [8; 9], В.Д. Дехтяра [15], І.В. Зоріна [17], В.О. Квартальнова [23; 24], Ю.Н. Федотова, І.Є.Востокова [80], Ю.А. Грабовського, О.В.Скалія, Т.В. Скалій [12] та інших, запропоновані такі визначення понять.

«Спортивний туризм розглядається як специфічний вид туристсько-спортивної діяльності, спрямований на випробовування фізичних, психічних, духовних сил людини, удосконалення її туристської майстерності, головною формою проведення якого є похід (подорож) або змагання з видів туризму і регламентується вимогами єдиної всеукраїнської спортивної класифікації.

Оздоровчий туризм розглядається як особливий вид людської діяльності, спрямований на формування і відновлення фізичних, психічних функцій організму в умовах подорожей у вільний від роботи час.

Спортивно-оздоровчий туризм розглядається як специфічний вид туристсько-спортивної діяльності, який поєднує рекреаційну функцію туризму та елементи спортивного туризму, за умови, що фізичні навантаження, при цьому, не перевищують потенційні можливості людини» [28].

Останній вид туризму виник в Україні на самодіяльних засадах туристів-аматорів і поєднує в собі спорт, відпочинок і розважальний аспект, сприяє національно-патріотичному вихованню людини, позитивно впливає на фізичний і психічний стан, підготовку до активного та якісного життя, професійної діяльності.

У межах вітчизняної туристичної галузі вже чітко визначився окремий вид діяльності – спортивно-оздоровчий туризм. Цей унікальний сегмент

туризму виник на самодіяльних засадах з ініціативи туристів-аматорів. Він поєднує в собі спорт і відпочинок, виховує патріотизм і національну самосвідомість.

З самої назви «спортивно-оздоровчий туризм» випливає його оздоровчий аспект у поєднанні з активною формою здійснення подорожі. Що стосується його оздоровчої функції, то будь-яка рекреаційна діяльність (у тому числі й туризм) спрямована на відновлення функцій організму. Тому до всіх видів і форм туризму цілком застосоване визначення «оздоровчий». Різниця між ними лише в тому, яким чином відбувається оздоровлення. В даному випадку оздоровлення учасників здійснюється через зміну виду діяльності, шляхом дозованих фізичних навантажень, за допомогою взаємодії з природним середовищем протягом всієї подорожі, загартування і адаптації до незвичних умов, нормального, повноцінного харчування [2].

Спортивна складова передбачає заняття туризмом з метою вдосконалення загальної фізичної підготовки, покращення спеціальної технічної і методичної підготовки, практичне застосування знань і навичок з тактики і техніки туризму. Спортивний туризм, як і інші види спорту, дозволяє в ході виконання спортивних нормативів покращити спортивну підготовку учасників туристських походів, отримати спортивні розряди і спортивні звання. Заняття туризмом займають особливе місце в системі фізичного виховання, тому що, в порівнянні з іншими видами спорту, дають ширші можливості для оволодіння знаннями, вміннями і навичками, необхідними в повсякденному житті кожної людини [13].

Специфічність спортивно-оздоровчого туризму позначається і на програмно-нормативному та організаційно-керівному його аспектах. Здійснення спортивних туристських заходів регламентуються нормативами і правилами, затвердженими керівними туристськими організаціями.

Туристська підготовка. Заняття спортивно-оздоровчим туризмом вимагає певних теоретичних і технічних знань і умінь. Разом з тим заняття туризмом

дає можливість виховувати і вдосконалювати певні особистісні якості людини [9; 13; 35; 37].

Одна з найважливіших сторін підготовки туриста – теоретична підготовка. Як і в будь-якому виді спорту, вона охоплює широке коло питань, у тому числі проблеми навчання і тренування, контролю за навантаженнями, надання невідкладної медичної допомоги, основи педагогіки, психології, конфліктології тощо. Особливість теоретичної підготовки туристів полягає в тому, що вона тісно пов'язана з засвоєнням певного обсягу знань з географії, краєзнавства, топографії.

Географічна підготовка включає такий обсяг знань з географії, який дозволяв би туристам розуміти суть природних явищ, спостерігати, досліджувати навколишнє середовище (чи його окремі компоненти) і використовувати отримані дані для розробки маршрутів і туристського освоєння території. Значення географічної підготовки визначається мірою зв'язку людини з оточуючим середовищем під час подорожі. Вирішення тактичних і технічних завдань походу, досягнення безпеки його учасників, здійснення необхідних спостережень і досліджень пов'язані з географічними особливостями конкретної території, їх вивчення вимагає залучення і аналізу географічного, краєзнавчого і картографічного матеріалу [9, с. 85].

Особлива увага в географічній підготовці туристів приділяється вмінню здійснювати маршрутні спостереження, фотографувати чи зарисовувати об'єкти, робити картографічну зйомку. Освоєння методів і навичок географічного спостереження є важливою формою теоретичної підготовки туристів.

Фізична підготовка. В туризмі, як і в інших видах спорту, досягнення високих результатів неможливе без постійного фізичного вдосконалення, що є основним змістом тренувань і, разом з тим, нерозривно пов'язана із зміцненням і загальним підвищенням функціональних можливостей організму.

Розрізняють загальну і спеціальну фізичну підготовку. Засобами загальної фізичної підготовки досягаються різнобічний розвиток фізичних можливостей і

зміцнення здоров'я людини, розширення функціональних можливостей організму як основи працездатності і стимулювання процесів відновлення. Спеціальна фізична підготовка - вид фізичного виховання, обумовлений особливостями обраного виду туризму. Заняття туризмом допомагає виробленню таких якостей, як витривалість, сила, спритність, швидкість.

Під час туристського походу доводиться долати значні відстані протягом тривалого часу із значним фізичним навантаженням, що варіюється відповідно до складності рельєфу, темпу руху, метеорологічних умов, ваги рюкзака. Тому, запас міцності і особиста безпека туриста значною мірою залежать від його фізичної підготовки. При цьому фізичне навантаження характеризується такими параметрами: інтенсивність і тривалість, величина інтервалу між періодами відпочинку. Спеціальна витривалість – це здатність витримувати багаторазове повторення навантажень без зниження її якості.

При пересуванні з вантажем заданим маршрутом, подоланні технічно складних ділянок м'язи ніг, рук, тулуба зазнають значного навантаження протягом тривалого часу. Заняття туризмом забезпечує силову підготовку, оптимальний розвиток усіх груп м'язів, сприяє утворенню міцного «м'язового корсета», зміцнює дихальну мускулатуру.

Спритність складається із здатності освоювати нові рухові дії і вміння перебудовувати рухову діяльність відповідно до зміни обстановки на маршруті. Туризм дозволяє значно вдосконалити основні параметри спритності, координацію рухів, швидкість і точність їх виконання.

Максимальний оздоровчий ефект від тренувань, спрямованих на вдосконалення фізичної підготовки, може бути досягнутий, за умови, що характер і міра фізичного навантаження відповідатиме стану здоров'я, віковим та індивідуальним особливостям туриста. Фізична підготовка повинна базуватись на принципах різнобічності, систематичності, послідовності, безперервності, циклічності, спеціалізації.

Якими б не були мета і завдання походу, головною умовою завжди є безпека його учасників, яка досягається вирішенням комплексу спортивно-технічних питань.

Спортивно-технічні вимоги, що обумовлюють безпечність подолання маршруту, визначаються характером і особливостями природних перешкод, їх технічною складністю, яка диктує технічні елементи, прийоми і засоби, наявні в арсеналі учасників походу; оптимальною кількістю перешкод певної категорії складності, які в комплексі визначають категорію складності всього маршруту; тривалістю походу і довжиною нитки маршруту, що залежить від географічних особливостей конкретної території і наявності природних перешкод; розробленістю комплексу фізичних навантажень для успішного подолання маршруту; вмінням орієнтуватися в різних умовах на будь-якій території [2].

Виховна роль туризму. Спортивно-оздоровчий туризм є своєрідною школою виховання і гармонійного розвитку особистості. Провідне місце тут належить трудовому вихованню, яке полягає в оволодінні вміннями і навичками самообслуговування і суспільно-корисної праці. Учасники туристського походу забезпечують автономну життєдіяльність групи на весь період подорожі. Кожний учасник повинен уміти орієнтуватись на місцевості, долати перешкоди, облаштовувати табір, готувати їжу, ремонтувати спорядження і одяг, надавати першу медичну допомогу тощо. Все це дозволяє туристам не лише засвоїти елементарні навички побутової праці, а й вчить підтримувати свідому дисципліну, виробляє організованість, погодженість дій у спільній роботі [9; 13].

Одна з важливих виховних і розвиваючих функцій туризму – формування всебічно розвиненої гармонійної особистості, свідомого громадянина, що поєднує в собі духовне багатство, моральну чистоту і фізичну досконалість.

Важливо й те, що в туристських подорожах формуються почуття колективізму, любов до природи, розширюється кругозір учасників. Загальна мета в поході об'єднує людей різного віку, сприяє новим знайомствам, встановленню дружніх стосунків. Такі походи є також джерелом позитивних

емоцій. Кожний подоланий кілометр шляху зміцнює впевненість у своїх силах, приносить велике моральне задоволення.

Туризм, як ніякий інший вид спортивної діяльності, сприяє розумінню прекрасного в природі і в людях, наповнює життя духовним змістом, робить його красивим, допомагає краще пізнати навколишній світ. У цьому виявляється естетична функція туризму.

Під час тренувань і в похідних умовах виховуються вольові якості людини: сміливість, рішучість, терпіння, наполегливість, ініціативність, дисциплінованість. Комплекс цих якостей складає найважливішу рису спортивного характеру волю до перемоги в туристських змаганнях, прагнення пройти до кінця запланований маршрут. Це досягається здатністю до граничної мобілізації сил, максимальною зосередженістю екстремальних умов, впевненістю в перемозі, психологічною стійкістю, вмінням швидко приймати рішення.

У створенні позитивного психологічного клімату в туристській групі активна роль належить керівникові походу (інструктору, тренеру), за умови підтримки його всіма учасниками. Найбільш важливими психологічними факторами в такому колективі є емоційна стабільність, цілеспрямованість, оптимістична реакція на труднощі, взаємодопомога, авторитет керівника.

Організаційні форми туристських заходів. За формою проведення туристських заходів і характером їх організації спортивно-оздоровчий туризм поділяють на організований – самодіяльний (клубносекційний) – і неорганізований – аматорський («дикий») [2, с. 123].

Самодіяльні туристи самі добирають склад групи, обирають район подорожі і розробляють маршрут, забезпечують себе необхідним спорядженням, продуктами харчування, а на маршруті організують екскурсії, переходи і ночівлі. Маршрути самодіяльних походів затверджуються маршрутно-кваліфікаційними комісіями, а проходження їх контролюється відповідними установами (контрольно-рятивними службами і загонами).

Особливість неорганізованих – аматорських (так званих «диких», «під чорним прапором» і т. ін.) – походів – у тому, що туристи самі обирають район подорожі, часто не мають чітко розробленого плану і програми походу, покладаються на свої власні сили і сприятливі умови. Здебільшого такі групи складаються з друзів, знайомих, сімей, окремих груп туристів, що подорожують без якихось спортивних цілей. Головною метою неорганізованих подорожей є активний відпочинок під час літніх відпусток або канікул [61, с. 56].

Оздоровчо-спортивний туризм має велике соціальне значення. Фахівці підрахували, що людина, яка активно займається оздоровчо-спортивним туризмом, щороку заощаджує для державного бюджету кошти, еквівалентні майже 400 дол. США (виплати з фонду соціального страхування на лікування, непрацездатність, оздоровлення тощо), тоді як держава витрачає на це лише 1 дол. США за рік.

З розпадом СРСР і здобуттям Україною незалежності колишня система управління туризмом була зруйнована. Величезні проблеми, пов'язані з економічною кризою, перебудовою системи управління державою, не могли не позначитися і на спортивно-оздоровчому туризмі, який на перших порах втратив свою популярність у суспільстві.

Однак історія оздоровчо-спортивного туризму свідчить, що масовим цей рух стає лише за умови стабільної економічної ситуації, коли створені порівняно достатні матеріальні умови життя та забезпечене зростання реальних доходів населення.

Відсутність державного фінансування призвела до того, що структури управління оздоровчо-спортивним туризмом, які існували раніше, в основному припинили свою діяльність. Організацією, що взяла на себе функції координації діяльності оздоровчо-спортивного туризму, є Міжнародна туристсько-спортивна спілка (МТСС). Вона була створена в 1990 р. на громадських засадах і є правонаступницею Управління самодіяльного туризму при Центральній раді по туризму та екскурсіях. Членами МТСС є країни СНД і Балтії, у тому числі й Україна.

Основні напрями роботи МТСС – координація загальної стратегії розвитку спортивно-оздоровчого туризму в країнах, створення єдиного правового туристського простору; розробка загальних нормативних документів для держав - членів співдружності, створення міжнародних туристських маршрутів; проведення міжнародних ярмарків туристських послуг.

Україну як дійсного члена МТСС представляє Туристична спортивна спілка (ТСС), створена одночасно з МТСС (грудень 1990 р.). Ця громадська організація працює на основі затвердженого статуту і має на меті об'єднання зусиль членів Спілки та координацію їх діяльності щодо сприяння розвитку спортивно-оздоровчого туризму в Україні.

Характерною ознакою спортивно-оздоровчого туризму є різноманітність форм і багатоваріантність програм його організації та розвитку: спортивні походи, чемпіонати, змагання, експедиції тощо. Загальна доступність спортивно-оздоровчого туризму сприяє масовій участі людей, особливо молоді, у природничо-пізнавальних походах, експедиціях та інших туристських акціях з активними засобами пересування на маршрутах.

Туристські організації, що прийняли хартію, зобов'язалися активно взаємодіяти з громадськими організаціями, парламентськими та урядовими органами країн у розвитку оздоровчо-спортивного туризму; допомагати спортивним туристським групам здійснювати спортивні походи територією своєї країни; сприяти становленню єдиного туристського простору, максимальному спрощенню паспортно-візових, митних та інших формальностей для переміщення туристів по території країни; не допускати дискримінації щодо вибору маршруту походу і мандрівки; захищати довкілля й туристське середовище, пам'ятки історії та культури; проводити профілактичні роботи для запобігання нещасним випадкам і гарантування безпеки туристів.

На сьогодні в Україні сформовано висококваліфікований кадровий корпус працівників оздоровчо-спортивного туризму, а також громадського активу. Організаційними та методичними центрами розвитку оздоровчо-

спортивного туризму є туристські клуби та секції, а також діє спеціалізована контрольно-рятувальна служба.

Висновки до розділу 1

Соціальна робота – це унікальний вид професійної діяльності зі створення соціальних умов для поліпшення умов життя окремої особистості, підвищення добробуту народу. Як вид професійної діяльності соціальна робота сформувалася на базі системи соціального захисту населення, освіти, охорони здоров'я, соціальних служб для молоді, спеціалізованих закладів і установ.

Традиційно соціальна робота розвивається як допомога особистості у складній життєвій ситуації, певна система матеріального забезпечення населення з метою створення належних умов для виживання в період переходу до ринкової економіки.

Соціальна робота є також специфічним видом професійної діяльності уповноважених органів з надання державного і недержавного сприяння людині з метою забезпечення матеріального, соціального, культурного рівня її життя, надання індивідуальної допомоги людині, родині чи групі осіб.

Соціальна робота – це розмаїття теоретичних концепцій і практичних підходів, правових, законодавчих, психологічних, педагогічних, соціологічних, адміністративних, лінгвістичних та інших аспектів. Соціальна робота – це безмежний простір, що вміщує в собі безліч суперечливих ідей і визначених етичних принципів, технологій і послуг, людських якостей і людських потреб.

Подорож і туризм – два нерозривно пов'язані поняття, які характеризують певний спосіб життєдіяльності людини. Це відпочинок, активна розвага, спорт, пізнання навколишнього світу, торгівля, лікування тощо. Проте при цьому завжди присутня визначальна дія, яка вирізняє і виокремлює подорож у ряді сфер діяльності – переміщення людини в іншу

місцевість або країну, континент, що відрізняються від звичного місцезнаходження або мешкання.

Туризм розвивався і надалі розвивається як соціальне явище. Основні його напрямки: індустріальний, спортивно-оздоровчий і соціально-культурний, – спрямовані на задоволення потреби людини в розвитку, пізнанні, спілкуванні, відпочинку.

Спортивно-оздоровчий туризм, за обставин, що склалися нині, поєднав в собі два види туризму: спортивний та оздоровчий. Виходячи з цього, Спортивно-оздоровчий туризм розглядається як специфічний вид туристсько-спортивної діяльності, який поєднує рекреаційну функцію туризму та елементи спортивного туризму, за умови, що фізичні навантаження, при цьому, не перевищують потенційні можливості людини.

Спортивно-оздоровчий туризм є своєрідною школою виховання і гармонійного розвитку особистості. Провідне місце тут належить трудовому вихованню, яке полягає в оволодінні вміннями і навичками самообслуговування і суспільно-корисної праці.

Одна з важливих виховних і розвиваючих функцій туризму – формування всебічно розвиненої гармонійної особистості, свідомого громадянина, що поєднує в собі духовне багатство, моральну чистоту і фізичну досконалість.

РОЗДІЛ 2

ЗМІСТ, ФОРМИ І МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У СФЕРІ СПОРТИВНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ

2.1. Характеристика спортивно-оздоровчого туризму як соціокультурного феномену

Сьогоднішні інформаційні умови праці сучасної молоді змушують задуматись про активний та цікавий водночас відпочинок. Саме тому сьогодні стрімко розвивається такий вид туристичних подорожей, як спортивно-оздоровчий туризм. Даний вид туризму поєднує в собі як цікавість, так і активний спорт.

Спортивно-оздоровчий вид туризму дозволяє змінити вид діяльності, нервово та фізично оздоровитись, стимулює до емоційного збагачення світогляду, підвищення адаптації до екстрених умов тощо. «Займатися» активним туризмом можна як пішки, так і на велосипеді, по воді та в печері, з ночівлею та з поєднанням всіх видів екстремального відпочинку, для цього лише потрібно велике бажання та час.

У зв'язку з розвитком спортивно-оздоровчого туризму виникають тури по даному виду діяльності, групи у соцмережах, відеоблоги тощо. Також спортивно-оздоровчим туризмом зацікавились і науковці, які стали досліджувати сучасну туристичну літературу та ландшафт території України придатні як для вдосконалення уже існуючих активних туризмів так і запровадження нових. Саме науковці вважають, що для спортивно-оздоровчого туризму ідеально підходять безліч регіонів України завдяки різноманітному ландшафту – чергування низин та гір, боліт та рівнин, степу, лісів та гір тощо.

Спортивно-оздоровчий туризм в Україні розвивається як невід'ємна складова туристичної галузі і спрямований на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних, морально-вольових та інтелектуальних здібностей людини шляхом

залучення її до участі у спортивних походах різної складності та змаганнях з техніки спортивного туризму, самодіяльних туристичних подорожах, мандрівних туристичних подорожах активного характеру.

Разом з тим, спортивно-оздоровчий активний туризм є невід'ємною складовою вітчизняної туристичної галузі, сприяє розвитку та поширенню активних форм відпочинку, а отже, має ще й рекреаційні, пізнавальні, виховні, економічні та інші функції.

Розвиваючись на межі спорту і активного дозвілля в природному середовищі, спортивно-оздоровчий туризм сприяє розвитку внутрішнього туризму шляхом пропаганди відносно дешевого і одночасно ефективного відпочинку, що в умовах невисоких матеріальних доходів значної частини населення країни надає йому соціально-пріоритетного значення для відповідних державних, громадських та комерційних організацій. Зменшення вартості відпочинку завдяки використанню елементів і засобів спортивно-оздоровчого туризму і мінімізації видатків на матеріально-технічну інфраструктуру такого відпочинку по відношенню до вартості відпочинку за традиційними організаційними формами у внутрішньому, зарубіжному та міжнародному туризмі робить його соціальне доступним та економічно привабливим для пересічного громадянина і економічно вигідним для організаторів.

Визначення спортивно-оздоровчого туризму як соціокультурного феномену вимагає співставлення цього поняття з іншими соціологічними поняттями та категоріями: соціальне, соціальне явище, соціальний факт, соціальний феномен. Адже поняття соціокультурне явище і соціокультурний феномен конкретизують, вбирають в себе сутнісні ознаки зазначених вище родових соціологічних понять [73].

Починаючи розгляд визначених понять із категорії «соціальне» (від лат. *socialis* - спільний, товариський, суспільний), слід зазначити, що вона визначається, як центральна категорія, що служить для виявлення та відображення:

а) сутності суспільного життя людей (теоретичні та прикладні проблеми взаємодії природи та суспільства);

б) специфіки вищої (соціальної) форми руху матерії, відмінності суспільства від угруповань тварин (надбіологічний характер соціальних організмів та законів їх розвитку);

в) суперечливої єдності людини як суспільної істоти і разом з тим біологічного організму (співвідношення біологічного та соціального);

г) структури суспільних систем з точки зору оптимізації їх функціонування та розвитку (місце соціальної сфери суспільства, взаємозумовленість соціальних та економічних, культурних, національних та інших процесів і явищ).

Аналіз показує, що термін «соціальний» виник для позначення тих принципово нових явищ, які властиві тільки людині, виникають в угрупованнях людей. Це якісно інший тип зв'язку, зумовлений не інстинктами (доброзичливості чи, навпаки, агресивності), а необхідністю сумісної діяльності із забезпечення засобів до життя. Соціальний зв'язок у всіх його різноманітних формах породжується й відновлюється самими умовами життя людей, які спонукають індивіда до об'єднання з іншими індивідами в колективній праці з виробництва всього необхідного для задоволення життєвих потреб. Без такого зв'язку неможливе самозбереження, виживання людини, і тому вона - перша і найголовніша умова існування суспільного життя [73].

Зазначимо, що поняття «соціальне» в науковій літературі зазвичай вживається у двох значеннях: в широкому – як синонім суспільного на відміну від суспільного життя поряд з економічним, юридичним, політичним і т.д. соціального у вузькому сенсі. Адже соціальне у вузькому сенсі відображає тільки спосіб взаємодії між соціальними групами та індивідами як представниками цих груп у таких сферах, як їх становище й роль у суспільстві, спосіб життя, забезпечення умов для можливо повної реалізації. В широкому сенсі соціальне розглядається не як індивідуальне, а як загальне, типово. Поняття «соціальне» пов'язане зі становищем людей у суспільстві, їхнім

способом життя, з діяльністю зі зміни суспільного становища і способу життя. Соціальне визначається через взаємодію великих груп людей з приводу умов їх життєдіяльності [76, с. 356].

Виходячи з вищенаведеного, спортивно-оздоровчий туризм цілком підходить під визначення категорії соціальне, оскільки в ньому відбувається широка і різноманітна взаємодія людей, соціальних груп і організацій у відповідності з їх місцем у сфері туризму, яке визначається їх соціальними статусами і соціальними ролями.

В той же час категорія «соціальне» відображає широкий спектр елементів соціальної реальності, які відрізняються за масштабами, типовістю, повторюваністю – соціальні явища, соціальні факти і соціальні феномени. Отже, важливо з'ясувати, в якій мірі і в яких формах соціальне представлено в спортивно-оздоровчому туризмі.

В сучасній інтерпретації соціальне явище розуміють як елемент соціальної реальності, якому притаманна вся повнота соціальних властивостей та ознак; усе те в соціальній дійсності, що являє себе, свідчить про стан, зміни, взаємодію, процеси в соціальних об'єктах [81, с. 86].

Тож, спортивно-оздоровчий туризм повною мірою відповідає ознакам соціального явища: він є соціальною реальністю, виявляє себе у виконанні певних соціальних функцій (задоволення потреб у пізнанні, відпочинку, розвагах та здійсненні функцій релаксації), засвідчує при цьому певні стани, зміни, взаємодію і потреби в туристичній сфері.

Соціальні явища неоднорідні за своїм значенням та своєю роллю у суспільному житті. Розрізняють соціальні явища, які розкривають другорядні, випадкові зв'язки і відношення, та ті, що містять інформацію про суттєві характеристики соціальних об'єктів. Зрозуміло, серед сукупності соціальних явищ соціологи вирізняють насамперед останні, тобто ті, що характеризують стійкі, повторювані, типові зв'язки між об'єктами соціальної дійсності. Такі соціальні явища відносять до категорії «соціальні факти».

Отже, будь-яке соціальне явище може розглядатися як факт соціальний, якщо його повторюваність, типовість, масовість, суспільна значущість встановлені, тобто зафіксовані його ознаки і властивості.

Тому спортивно-оздоровчий туризм цілком відповідає ознакам соціального факту – він існує вже майже століття і набув типових ознак у різних країнах; із середини ХХ століття туризм став масовим, його суспільна значущість проявляється у спрямованості на задоволення загальносуспільних потреб людини (у пізнанні, у відпочинку, у розвагах); і, нарешті, ознаки і властивості туризму досліджуються і зафіксовані у результатах наукових досліджень, які систематизовані в окремій галузі – «туризмології».

Отже, соціальне притаманне спортивно-оздоровчому туризму в тій формі соціального явища, яке визначається як соціальний факт.

В наукових колах триває дискусія, чи є спортивно-оздоровчий туризм соціальним феноменом.

В пошуках відповіді на це питання звернемось, перш за все, до словника. Феномен (гр. φαίνω - існуюче) у філософії те ж, що й явище. Справді, у вітчизняній філософії поняття «феномен» традиційно ототожнюється з поняттям «явище» - філософською категорією, що відображає зовнішні властивості предмета, котрі розкривають його сутність. Водночас, із поняттям «феномен» в сучасному його розумінні пов'язують складні, багатофакторні явища, що потребують комплексного, системного підходу до їх вивчення. Іншими словами, соціальний феномен може включати в себе сукупність простих соціальних явищ і соціальних фактів [81, с. 92].

Як наголошує білоруський соціолог Є.Н. Гурко, соціологічне дослідження соціальних феноменів передбачає підхід до цих феноменів як до цілісних утворень, взятих комплексно і у всій сукупності своїх зв'язків та залежностей, в контексті мети, для досягнення якої вони виконують свою роль [73].

До основних характеристик соціальних феноменів відносять: цілісність, системність, комплексність, багатофакторність, доцільність, динамізм, а також

суб'єктивно опосередкований характер, пов'язаний із неможливістю використання пристроїв при його фіксації.

Кожна з визначених характеристик притаманна також і спортивно-оздоровчому туризму. Так, цілісність проявляється у інтегрованій спрямованості туристичної діяльності на досягнення спільних цілей - задоволення суспільних потреб людини у пізнанні, відпочинку і розвагах.

Системність притаманна спортивно-оздоровчому туризму як сукупність взаємодіючих елементів – туристичних груп, організацій, форм і напрямків туристичної діяльності на задоволення потреб туристів.

Динамізм характеризує розвиток всіх видів туризму, перетворення його в дозвілльєву індустрію.

Суб'єктивно опосередкований характер притаманний спортивно-оздоровчому туризму завдяки його антропоцентричній спрямованості, орієнтованості на диференційовані потреби різних груп населення, що утворюють велику соціальну спільноту із спільним соціальним статусом «турист» – суб'єктів туристичної сфери.

Отже, за наявності всіх основних характеристик соціального феномена спортивно-оздоровчий туризм визначається повноправним представником цього найскладнішого виду соціальних явищ.

Наступним кроком до розуміння соціального феномену спортивно-оздоровчого туризму має бути його диференціація за змістом домінуючих соціальних відносин, що визначають суспільну сферу, до якої належить спортивно-оздоровчий туризм.

Категорія «соціальні відносини» належить до групи методологічних соціологічних категорій, що розкривають сутність соціальних зв'язків у суспільстві.

Соціальні відносини – вид суспільних відносин, які розглядають у науковій літературі: у широкому і вузькому значеннях. У широкому сенсі вони означають відносини між будь-якими соціальними спільнотами (наприклад, колективами підприємств, населенням різних регіонів і ін.), у вузькому –

відносини між класами, соціальними шарами і групами, що займають різне становище в суспільстві, приймають неоднакову участь у його економічному, політичному і духовному житті та розрізняються рівнем і джерелом доходів, структурою особистого споживання. Стрижнем соціальних відносин є відносини рівності і нерівності [68, с. 235].

Соціальні відносини завжди «присутні» в економічних, так само як і в політичних, культурних та інших видах суспільних, відносин, але не вичерпують їх, не позбавляють їхньої специфіки.

Отже, в категоріях «соціально-економічне», «соціально-політичне», «соціально-культурне» підкреслюється єдність та взаємоперетинання різних сфер суспільства, а також певний примат соціального, який викриває сутність історично визначеного способу взаємодії людей (спільнот, об'єднань, груп, організацій, інститутів) [68, с. 238].

Таким чином, соціально-культурні (соціокультурні) відносини охоплюють всі прояви соціального у всіх елементах сфери культури - соціокультурні явища, соціокультурні факти, соціокультурні феномени. А отже статусу «соціокультурний феномен» набуває і спортивно-оздоровчий туризм, вже визначений раніше як соціальний феномен.

Саме таке розуміння спортивно-оздоровчого туризму як соціокультурного феномену закладено в теоретичні засади аналізу сутнісних соціокультурних характеристик туризму.

2.2. Соціальний інститут спортивно-оздоровчого туризму, його функції і форми

Будь-які соціальні організації, соціальні організації туризму, можуть в процесі свого розвитку набувати ознак соціального інституту. Отже, наступним кроком має стати крок соціологічного вивчення спортивно-оздоровчого туризму щодо наявності у нього ознак соціологічного інституту.

Термін «інститут» має кілька значень. В європейські мови він прийшов з латинської «institutum» – встановлення, пристрій. Згодом він набув двох значень – вузьке технічне (назва спеціалізованих наукових і навчальних закладів) і широке, соціальне (сукупність норм права з певного кола суспільних відносин, наприклад інститут шлюбу, інститут дослідження). Соціологи, запозичили це поняття у правознавців, наділили його новим значенням.

Соціальний інститут розглядається як пристосувальний пристрій суспільства, створений для задоволення його найважливіших потреб і регульований певними соціальними нормами [69, с. 136]. В рамках інститутів відбувається соціалізація людей (засвоєння культурних норм і освоєння соціальних ролей), народжуються нові покоління людей, видобуваються засоби існування, наводиться порядок в суспільстві, і відправляються духовні ритуали. Історично поняття «соціальний інститут» виникло ще за часів становлення соціології. Зокрема, Е. Дюркгейм пов'язував природу соціальних інститутів з визначенням суспільства як цілісності. Суспільство, на його думку, є органічною цілісністю, складається з окремих груп і інститутів, кожен з яких відіграє свою функціональну роль. З цього випливає, що соціологія є наукою про інститути, їх виникнення, розвиток та функціонування в суспільстві [91, с. 105].

До ключових понять соціології відносив соціальний інститут Г.Спенсер, який вважав, що соціальні інститути є складовими каркасосоціуму і виникають в результаті процесу диференціації суспільства. Розвиток регулятивної системи суспільства він поєднував з розвитком соціальних інститутів. Не оминув увагою вивчення соціальних інститутів І.Сорокін. Він здійснює певну класифікацію соціальних інститутів, визначає їх функції в системі соціальної взаємодії товариств; розглядає соціальні інститути як механізми соціального тестування, селекції і розподілу індивідів у суспільстві [91, с. 107].

Важливе значення соціальних інститутів надає Я.Щепанський. Спираючись на досягнення західноєвропейської соціології, він синтезує загальні положення різних підходів до визначення соціальних інститутів,

обґрунтовує і подає відповідну їх класифікацію та формулює ряд положень, які є надзвичайно важливими для розуміння природи соціальних інститутів і їх взаємодії в суспільній системі [94, с. 398-401].

Аналізуючи, в яких значеннях використовується поняття «соціальний інститут», він виділяє чотири основні:

1. Інститути – це групи осіб, покликані вирішувати справи, важливі для всієї громади, виконувати публічні функції. Наприклад, Рада з туризму є інституцією як група людей, обраних туристичними групами та організаціями для управління цією діяльністю в межах регіону.

2. Інститут – це форма організації комплексу соціальних дій, які виконуються деякими членами групи від імені спільноти, тобто в цьому сенсі не є членами Ради з туризму є інституцією, а організація Ради, яка надає їй право діяльності і забезпечує можливість представляти туристичне співтовариство.

3. Організація – комплекс установ і засобів діяльності, які дозволяють деяким членам групи виконувати публічні функції, спрямовані на задоволення потреб і регулювання поведінки цілої групи. У цьому сенсі для Ради з туризму як інститути істотні такі засоби, як бюджет, персонал, технічні засоби тощо. Саме вони роблять Раду інституцією.

4. Інститут – певна соціальна роль деяких осіб, особливо важлива для життєдіяльності групи. Наприклад, соціальна роль голови Ради по туризму, членів її президії, технічного персоналу.

Узагальнюючи зміст цих чотирьох підходів до визначення інститутів, Я. Щепанський вважає, що інститут – це комплекс установ, в яких обрані члени груп отримують право на виконання публічних і персональних дій, спрямованих на задоволення індивідуальних і групових потреб, для регулювання поведінки членів групи. Характерними ознаками є те, що вона має в своєму розпорядженні певні способи діяльності, незалежно від особистості та інтересів людини, і реалізує їх завжди однаково, користуючись підтримкою спільноти в цілому або принаймні її більшості.

На цій підставі Я.Щепанський виділяє основні способи визначення інституту – матеріальний, формальний і функціональний, наголошуючи на певних загальних для всіх підходів елементах, які утворюють основний компонент соціального інституту – його своєрідну базову структуру [94, с. 405].

Основний компонент соціального інституту включає системи установ, в яких певні люди, обрані членами групи, отримують повноваження для виконання певних суспільних і безособових функцій заради задоволення існуючих індивідуальних та суспільних потреб і заради регулювання поведінки інших членів групи. На думку Я. Щепанського, загальної характеристики соціальних інститутів в соціології, як правило, відносять:

- групу людей, яка виконує суспільні функції;
- організаційні форми комплексу функцій, виконуваних деякими членами від імені інших;
- сукупність матеріальних установ і засобів діяльності, що дозволяють виконувати громадські функції.

Виходячи з вищенаведеного, феномен спортивно-оздоровчого туризму відповідає всій сукупності складових загальної характеристики соціальних інститутів (за Я. Щепанським) і має вагомі підстави для включення його в «сім'ю соціальних інститутів».

У той же час існують і більш розгорнуті характеристики соціального інституту. Зокрема, більш широку сукупність ознак пропонує В.Л. Тарасенко, який дає таку характеристику соціального інституту [85, с. 54]:

- інститут виникає в результаті поділу праці, ускладнення та диференціації суспільних відносин;
- є формою опредметнення, матеріалізації діяльності і суспільних відносин;
- є організованою групою людей з певними статусами і ролями;
- діяльність і відносини всередині інституту упорядковуються і регулюються системою норм, правил, інструкцій;
- матеріалізується в системі установ і організацій;

- наявність сукупності функцій;
- можливість дисфункції і неузгодженості у внутрішній організації інституту.

Оцінюючи ці характеристики, важко не погодитися з думкою М.В.Фирсова, що під їх визначення підпадають також і соціальні організації [82, с. 236]. За такою схемою, пише він, до складу соціального інституту можна віднести і державу, школу, підприємство і будь-яке інше організаційне утворення. Визначаючи значення їх для розуміння, пояснення соціальних інститутів, слід враховувати, що саме історичність або тривалість просторово-часової перспективи, інституціональність поведінки, що становить систему взаємодії суспільств, або поведінки, що пов'язує індивідів в суспільній системі як цілісності, а також релевантність або легітимація норм певної інституціоналізованої діяльності членами відповідної цілісної спільноти відрізняють інститути від інших типів суспільних утворень і, перш за все, організаційних.

Схожої позиції дотримується також Л. Осовський, який до специфічних ознак соціального інституту в порівнянні з соціальною організацією відносить: тривалість в просторі і часі, орієнтації на впорядкування основних сфер суспільного життя і культурну легітимність в соціумі. Отже, крім сутнісних ознак спортивно-оздоровчого туризму, визначених Я.Щепанським, для визначення його соціальним інститутом необхідна наявність зазначених В.Л. Осовським специфічних ознак. Крім того, всі автори визнають можливість виконання соціальним інститутом певних функцій.

Переходячи до розгляду функцій соціального інституту, слід зазначити, що саме функціональну складову його основного компонента Я.Щепанський вважав найважливішим для розуміння соціального інституту. «Суттєвий вплив інститутів, – підкреслював він, – ґрунтується на двох фундаментальних функціях [94, с. 456]:

1) на тому, що з їх допомогою задовольняються потреби, а це означає, що інститути стосуються засобів задоволення потреб, визначають їх вигляд, якість тощо;

2) на те, що інститути регулюють діяльність, заохочують очікувану поведінку і здійснюють певне покарання щодо неочікуваної.

Щодо першої функції, то в спортивно-оздоровчому туризмі з її допомогою задовольняється одна з найважливіших життєзберігаючих потреб, а саме – рекреаційна, у відновленні зберігання життєвих сил і здоров'я людей. Крім того, за допомогою туризму задовольняється потреба людей, що займаються туризмом, яку можна охарактеризувати як адаптивно-пізнавальну, реалізація якої розширює орієнтацію людини в світі.

За другою функцією спортивно-оздоровчий туризм регулює залучення і організацію туристів до туристичних подорожей, здійснює управління туристичними організаціями, туристичною діяльністю і туристичної поведінкою.

До цих фундаментальних функцій додається те, що вони забезпечують плінність суспільного життя і здійснюють інтеграцію намірів, дій, відносин між індивідами.

У більш повному переліку соціальний інститут виконує наступні функції [94, с. 484]:

- 1) дає можливість членам задовольняти різні потреби;
- 2) регулює дії членів в рамках соціальних відносин, тобто забезпечує виконання бажаних дій і здійснює репресії щодо небажаних дій;
- 3) забезпечує стійкість суспільного життя, підтримуючи і продовжуючи безособові суспільні функції;
- 4) здійснює інтеграцію прагнень, дій і відносин індивідів і забезпечує внутрішню спорідненість спільноти.

Аналіз практики функціонування спортивно-оздоровчого туризму підтверджує властиві йому функції зі всього переліку функцій соціального

інституту, а отже наявність підстав для розгляду спортивно-оздоровчого туризму як соціального інституту.

У той же час, успішність функціонування соціальних інститутів, за Я. Щепанський, залежить від наступних умов [94, с. 495]:

- від чіткого визначення мети, кола виконуваних дій або обсягу функцій. Якщо функція інституту визначена нечітко, він не може без конфліктів включитися в глобальну систему інститутів даного суспільства і наштовхується на різні протидії;

- від раціонального розподілу праці та раціональної її організації;

- від ступеня деперсоналізації дій і об'єктивізації функцій. Іншими словами, якщо цей інститут перетворюється в установу, залежну від інтересів людей, покликаних виконувати інституалізовані функції, тоді він втрачає свій суспільний характер, втрачає престиж і довіру всієї групи;

- від визнання і престижу, якими він володіє в очах всієї групи або переважної її частини;

- і, нарешті, від безконфліктного включення в глобальну систему інститутів.

Отже, спортивно-оздоровчий туризм, як і кожен інститут, володіє такими складовими елементами, які мають більш-менш оформлений вид залежно від типу інституту. Він має свою мету (ширше – функцію), тобто коло питань, які охоплює своєю діяльністю. Далі, він визначає коло функцій, передбачених для вирішення цих питань. Іноді можна говорити про певні соціальні ролі в рамках цього інституту. Для досягнення мети інститут має в розпорядженні кошти та установи. Це можуть бути кошти матеріальні, символічні або ідеальні. Нарешті, інститути мають в своєму розпорядженні певні санкції як щодо осіб, які виконують інституалізовані функції, так і по відношенню до осіб, які є об'єктом цих дій.

Таким чином, спортивно-оздоровчому туризму за його природою потенційно притаманні всі сутнісні характеристики і функції соціального інституту. Однак ступінь реального прояву цих ознак і функцій в основному

залежить від природних і суспільних умов конкретної країни на певному етапі її розвитку.

Крім того, спортивно-оздоровчий туризм серед різноманіття інших видів туризму має певні характерні ознаки, які нероздільно поєднані між собою і реалізуються у відповідних видах діяльності, а саме: спортивну, пізнавальну, рекреаційну, вітальну діяльність.

Метою спортивної діяльності є виконання нормативів спортивних розрядів, участь і перемога у спортивних змаганнях, досягнення високих спортивних результатів.

Метою пізнавальної діяльності є пізнання засобами спортивно-оздоровчого туризму навколишнього світу, та самопізнання особистості.

Метою рекреаційної діяльності є підтримка організму людини у здоровому фізичному стані, відновлення фізичних і духовних сил людини засобами спортивно-оздоровчого туризму.

Метою вітальної (життєвої) діяльності є забезпечення життєдіяльності та безпеки туристів, а також виживання туристів під час виникнення екстремальних ситуацій.

Нині існує дві форми спортивно-оздоровчого туризму як соціального явища – основна та допоміжна.

Аксіоматично, головною формою спортивно-оздоровчого туризму є мандрівка або похід. Історично склалося, що туристські мандрівки для виконання розрядів з спортивного-оздоровчого туризму називалися походом. Тому в практиці і теорії спортивно-оздоровчого туризму використовують визначення спортивної мандрівки саме як походу. Без походу взагалі не можливо вести розмову про спортивно-оздоровчий туризм. Є похід – є і спортивно-оздоровчий туризм, нема походу – нема і спортивно-оздоровчого туризму. В цьому випадку можна вести мову лише про окремі форми туристсько-спортивної і туристсько-краєзнавчої діяльності, такі наприклад як змагання з окремих видів техніки туризму, або екскурсії.

Для визначення головних та допоміжних форм спортивно-оздоровчого туризму необхідно вибрати критерії цих форм.

В спортивно-оздоровчому туризмі за визначенням мети її діяльності головним є досягнення туристами високих спортивних результатів та виконання спортивних розрядів. За цими критеріями головними формами є спортивно-оздоровчі туристські походи і змагання з техніки спортивного туризму.

Таким чином, спортивно-оздоровчий похід – це подорож з використанням активних способів пересування туристів, з подоланням природних перешкод, за визначеним маршрутом, у визначений термін, на технічних засобах чи без них; з спортивною або інтегрованою метою, які проводяться силами і засобами самих учасників, або спеціалізованими організаціями з видів туризму, що входять в Перелік класифікованих спортивних маршрутів України [83, с. 88-90]. Підсумком спортивно-оздоровчого походу може бути отримання учасниками розряду з видів спортивного-оздоровчого туризму (за бажанням та при оформленні необхідної документації).

В останнє десятиріччя в спортивно-оздоровчому туризмі стали популярними туристські спортивні змагання. Виникли вони як активні форми підготовки туристів до майбутніх походів. На початку 90 років минулого століття, в зв'язку з розпадом системи профспілкового, самодіяльного туризму в Україні, можливість участі туристів у спортивних туристських походах різко зменшилася. Протягом декількох років в Україні не було проведено походів вищої категорії складності. Тому частина туристів почала активно приймати участь у змаганнях з техніки туризму. Для виконання вищих розрядів з техніки спортивно-оздоровчого туризму не потрібні умови, які необхідні для виконання розрядів на чемпіонатах зі спортивних походів. Аналіз розвитку саме цієї форми спортивно-оздоровчого туризму показує, що в майбутньому змагання з техніки спортивно-оздоровчого туризму може відокремитись в самостійні види спорту. В свій час саме так з самодіяльного туризму відокремилось як вид

спорту, спортивне орієнтування, а з альпінізму – скелелазіння. Зараз туристські спортивні змагання проводяться з двох видів [83, с. 88-90]:

– змагання з техніки спортивного туризму. Проходження визначеної дистанції по видам туризму з подоланням природних чи штучних перешкод та виконанням спеціальних туристських завдань. Метою проведення змагань є підвищення технічної та тактичної майстерності учасників, забезпечення безпеки майбутніх спортивних туристських походів, виявлення найсильніших команд та учасників, виконання спортивних розрядів.

– змагання туристських спортивно-оздоровчих походів. Полягають в командному проходженні туристського маршруту визначеної довжини з подоланням природних перешкод (перевалів, порогів тощо) різної категорії складності за нормативний час. Метою участі в змаганнях є перемога та виконання спортивних розрядів.

В спортивно-оздоровчому туризмі за визначенням мети діяльності головним є підтримка організму людини у здоровому фізичному стані, відновлення фізичних і духовних сил людини. За цими критеріями головними формами є ступеневі або не категорійні походи та туристські табори.

Ступеневі походи це фундамент майбутніх спортивних походів, підвалини туристського досвіду, найбільш масові та доступні форми спортивного та спортивно-оздоровчого туризму.

Туристські табори – тимчасові, або постійно діючі бази, які використовуються з метою удосконалення туристських знань, умінь та навичок, активного відпочинку, рекреації, для підготовки туристів до походів та змагань.

До допоміжних форм можливо віднести такі форми і спортивно-оздоровчого туризму:

– прогулянки – доступна і короткочасна форма туризму, прогулянки проводяться з пізнавальною чи оздоровчою метою;

– екскурсії – колективне відвідування визначених об'єктів з пізнавальною метою;

– туристські зльоти – найбільш масові туристські змагання. В програму зльоту включають декілька змагань з різних видів туризму та різноманітні творчі конкурси;

– експедиції – багатоденні походи які проводяться з дослідницькою, пошуковою метою. Для них характерно вивчення, дослідження певного маршруту, території, одного чи декількох об'єктів. Якщо експедиції відповідають вимогам до походів з певного виду туризму, то їх можливо розглядати як походи відповідної категорії складності. Залежно від мети та напрямку роботи можуть проводитися туристсько-спортивні, краєзнавчі, наукові експедиції тощо.

Отже, за своїм змістом, спортивно-оздоровчий туризм використовує головну форму діяльності, а саме похід, а також допоміжні форми туристської діяльності.

Спортивно-оздоровчий туризм – це специфічний вид туристсько-рекреаційної діяльності, головною формою якої є похід (подорож), або туристській табір, ці види діяльності спрямовані на відновлення фізичних, психічних, духовних сил людини, удосконалення туристських знань, умінь та навичок, активного відпочинку, рекреації, для підготовки туристів до спортивних походів та змагань.

2.3. Засоби і методи спортивно-оздоровчого туризму та їх результативність у роботі з клієнтами

Світова практика свідчить про те, що фахівець соціальної сфери зобов'язаний володіти теоретичними і практичними знаннями в багатьох сферах суспільного життя, в тому числі і в сфері спортивно-оздоровчого туризму, який також нерозривно поєднується зі сферою медицини і охорони здоров'я, оскільки незалежно від виду туризму і місця його здійснення він бере

участь у вирішенні проблем соціального фізичного, психічного й духовного здоров'я.

Нині в Україні значна увага приділяється розвиткові сфери туризму. Її дедалі частіше розглядають як сферу економічної діяльності, здатну давати прибутки, впливати на економічний стан міст, областей, регіонів. На тлі активного розвитку туризму як сфери бізнесу несправедливо позбавлені уваги не менш важливі інші його грані. Знизилася увага до туризму як сфери соціальної, педагогічної, виховної діяльності, патріотичного виховання молоді, активного відпочинку, корисного проведення дозвілля громадян України. Необхідність розвитку спортивно-оздоровчого туризму вимагає нового ставлення до цього питання [71, с. 32-33].

Враховуючи, що на сьогодні найгострішою проблемою країни є діти і молодь, які продовжують втрачати моральні орієнтири і дедалі поринають у бездуховність, наркоманію і кримінальне середовище міст, а також беручи до уваги ту обставину, що більшість населення не може оговтатися від стресу і знайти в собі сили для виживання в екстремальних ситуаціях, держава і громадські інститути повинні сприяти розвиткові спортивно-оздоровчого туризму як одній із найсучасніших технологій продукування в людини здорових, духовних і фізичних якостей, а також пізнавальних і самозбережних основ при мінімальних витратах держави й самого туриста.

Падіння сучасного рівня залучення громадян до заняття спортивно-оздоровчим туризмом значною мірою обумовлено практично повною відсутністю пропаганди здорового способу життя в засобах масової інформації, особливо на телебаченні; мало ефективними економічними важелями регулювання та заохочення занять спортивно-оздоровчим туризмом і згортання форм активного відпочинку в установах рекреацій. Ситуація ця поступово змінюється, і з огляду на економічну кризу та скорочення поїздок за кордон наших громадян спостерігаємо поступове зростання внутрішньодержавного самоорганізованого, оздоровчого туризму. Тому перед системою освіти виникла серйозна проблема – підготовка спеціалістів, які здатні стати

організаторами такого важливого напрямку туристичної діяльності, яким є спортивно-оздоровчий туризм.

Завданням навчальних закладів різних рівнів є формування в туристів свідомого та відповідального ставлення до питань підготовки і проведення туристських походів та подорожей, дотримання особистої безпеки та безпеки оточення й навколишнього середовища. Необхідним є надати відповідні знання, вміння і навички розпізнавати та оцінювати небезпечні ситуації, а також – навчити способів захисту та їх уникнення.

Зміст туристської роботи в навчальних закладах полягає у вихованні здорового покоління молоді. Здоров'я року – найголовніше, що є в людини в житті. Людина з дитинства має усвідомлювати роль здоров'я у своєму житті. Тільки в цьому випадку формується настрій на збереження і зміцнення свого здоров'я та здоров'я близьких людей, на формування здорового способу життя.

У сучасній літературі існує понад 100 визначень поняття «здоров'я». Але вихідним і найточнішим є визначення зі Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я: «Здоров'я – це стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб або фізичних вад» [70].

Своєю чергою вчені, які займаються цією проблемою, виокремлюють різні типи здоров'я. Наприклад, на думку О. Яременко, О. Вакуменко, Л. Жаліло, Н. Макарова, наука диференціює поняття соціального фізичного, психічного й духовного здоров'я [71, с. 33].

Вважається, що фізичне здоров'я людини має такі складові: індивідуальна анатомічна будова тіла, фізіологічні функції організму в різних станах спокою, руху, оточення, навколишнього середовища, генетична спадковість, рівень фізичного розвитку органів і систем організму людини. Починаючи з раннього дитинства, батьки, піклуючись про фізичне здоров'я дітей, повинні на власному прикладі показувати турботу про здоров'я та позитивне ставлення до фізичної культури, спорту та туризму.

Ознаками психічного здоров'я є індивідуальні особливості психічних процесів і здібностей людини (збудливість, емоційність, чутливість). Психічне життя індивіда складається з потреб, інтересів, мотивів, стимулів, установок, мети, уявлень, почуттів і так далі. Ви хованню психічно здорової людини сприяють відвідини і участь у заходах, які налаштовують на позитив: виставки художників, літературні вечори, конкурси самодіяльності, а також туристичні походи. Це все виховує насамперед естетичну культуру людини, і за допомогою цього поліпшується психічне здоров'я.

Духовне здоров'я залежить від духовного світу особистості і сприйняття чинників, що становлять духовну культуру людини. Свідомість людини та її ментальність, життєва самооцінка, ставлення до сенсу життя, оцінювання реалізації особистих здібностей і можливостей у контексті власних ідеалів і світоглядів – усе це визначає стан духовного здоров'я індивіда.

Щодо соціального здоров'я, то воно залежить від економічних чинників, від спілкування людини з різними структурними елементами соціуму, через які здійснюються соціальні зв'язки. Головне значення у формуванні соціального здоров'я відіграє спілкування з людьми. Батьки повинні виховувати в дитини з дитинства шанобливе ставлення до людей, до співрозмовників, повинні навчити вирішувати конфлікти, що виникають.

Усі ці заходи допоможуть виростити і виховати фізично, психічно, духовно й соціально здорову особистість. Але рано чи пізно діти виходять з-під опіки батьків і тоді займатися своїм здоров'ям їм належить самостійно. Як правило, цей період припадає на навчання в професійних училищах, технікумах, інститутах тощо. Саме в цей час підлітка вже не можна контролювати, але можна ненав'язливо спрямовувати. Для цього в навчальних закладах завжди проводяться заняття з фізичної культури, працюють спортивні секції, проводяться змагання з різних видів спорту, що розвиває фізичне здоров'я, психологічні тренінги, психологічні тести, що дозволяють коректувати психічне здоров'я; відбуваються конкурси, виставки,

функціонують гуртки за інтересами для того, щоб особа якомога більше спілкувався з людьми, щоб не виникало почуття соціальної ущербності.

Головне, що заняття спортивно-оздоровчим туризмом, активна участь у туристичних походах здійснюють позитивний вплив на всі складові особистості, на всі компоненти здоров'я людини.

Однією з масових форм спортивно-оздоровчого туризму, як зазначалось вище, є туристична прогулянка, під час якої долається небагато кілометрів і відбувається ознайомлення туристів з азами туризму. За формою до туристичної прогулянки близькою є екскурсія, проте вона має на меті знайомство з яким-небудь природним, культурним чи історичним об'єктом. Підготовці до далеких походів та перевірки туристських умінь і навичок слугують злеті і змагання. Для пропаганди туризму, залучення новачків влаштовують показові виступи з туристичної техніки в програмі масових свят – це і туристична смуга перешкод, і водні змагання, і демонстрація окремих елементів туристичної техніки.

Основні критерії при організації таких заходів – видовищність і безпека учасників, тому добір етапів, їх обладнання мають елементи спрощення, умовного характеру багатьох вимог.

Проте сутністю спортивно-оздоровчого туризму, його основною ланкою був і є похід у всій його різноманітності: ближні й дальні; одно- та багатоденні; ступеневі й категорійні; піші й лижні; водні й гірські; велосипедні і кінні; самодіяльні, комерційні і змішані. Тільки похід як комплексна форма туризму містить і краєзнавство, і екскурсії, дозволяє одночасно виконати всі завдання, які ставляться в сучасному туризмі.

Підсумовуючи це питання, необхідно ще раз зазначити про роль спортивно-оздоровчого туризму у вихованні молоді. У комплексному підході до вирішення завдань виховання молоді важливе місце належить фізичній культурі, спорту і туризму як масовому та дієвому засобу патріотичного, морального, трудового та естетичного виховання. Систематичні заняття спортом і спортивно-оздоровчим туризмом допомагають формувати в молоді

такі цінні якості, як патріотизм, відчуття колективізму, мужність, наполегливість, уміння долати труднощі.

Спортивно-оздоровчий туризм відволікає молодь від різних шкідливих впливів та звичок. Статистика вказує на прямий зв'язок між розвитком масового спорту та спортивно-оздоровчого туризму і зменшенням різного роду правопорушень.

Визначальними рисами спорту та спортивно-оздоровчого туризму є їх привабливість. У результаті кримінологічних досліджень, які проводили різні вчені, з'ясовано, що неповнолітні правопорушники особливо високо цінують у людях сміливість, хоробрість, завзятість, мужність, рішучість, силу волі, твердість характеру, тобто такі якості, які виявляють активність особистості та сприяють її самоствердженню [71, с. 35].

Таким чином, туризм позитивно впливає на такі якості, які найбільше імпонують підліткам.

Відомо, що учні проводять поза стінами школи до 150 днів на рік, а в період навчання поза заняттями класними та домашніми – 5–6 годин на день. Для багатьох із них двір, під'їзд, вулиця є місцем емоційного контакту з однолітками, ареною прояву своєї самостійності, можливості заявити про себе як про особистість.

Для того, щоб зменшити негативний вплив вулиці, слід більше уваги приділяти проведенню масових змагань, зльотів, конкурсів тощо. Це згодом обов'язково дасть свій позитивний результат.

Виховні, освітні, оздоровчі та спортивні завдання в спортивно-оздоровчому туризмі належать до категорії загальних завдань, тобто їх вирішення здійснюється в тісній єдності й не залежить від віку та ступеня спеціальної фізичної підготовленості тих, що беруть у них участь. Наприклад, під час походу виховні завдання вирішуються безпосередньо впливом на кожного учасника з боку колективу, тобто відбувається формування відчуття колективізму, підпорядкування власних інтересів суспільним; крім того,

тривалість походу, поступове підвищення фізичних навантажень виховують витривалість та вольові якості людини.

Водночас з виховними завданнями в поході вирішуються і освітні. Мається на увазі закріплення знань з краєзнавства, природознавства, топографії, отриманих до походу, тобто в цьому випадку теорія підкріплюється практикою. У похідних умовах також удосконалюється знання з методики формування рухових умінь та навичок [71, с. 36].

Важливе значення у соціальній роботі займає розробка методологічних принципів організації спортивно-оздоровчого туризму. Історичний аналіз, вивчення теоретичних аспектів та практичного досвіду дозволяє виділити наступні методологічні принципи організації спортивно-оздоровчого туризму.

Принцип комплексного підходу до організації спортивно-оздоровчого туризму.

Основою цього принципу є така побудова всієї системи виховання і навчання, яка максимально враховує духовний, інтелектуальний, фізичний розвиток особистості. Принцип реалізується в гармонічному поєднанні спортивної, пізнавальної, рекреаційної, вітальної діяльності. Комплексний підхід забезпечує виховання здорової, всебічно розвинутої особистості.

Принцип поєднання туризму, краєзнавства й екології.

Педагогічну доцільність поєднання туристики і краєзнавства ще на початку 20 – 30-х рр. 20 стор. обґрунтували українські вчені-краєзнавці К. Мікульський та Є. Ю. Пеленський. Головна специфіка спортивно-оздоровчого туризму полягає в тому що вони реалізуються в діяльності яка проходить у природному і соціальному середовищі. Буття в природному середовищі вимагає пізнання цього середовища. Пізнання рідного краю її історії, культури, місцевих звичаїв, виховує патріотизм у людини, любов і шану до своєї країни. Вивчення регіонів майбутніх подорожей їх природних, соціокультурних особливостей забезпечує в певній мірі безпеку походів. В той же час туристсько-краєзнавча робота неможлива без поєднання з екологічним

вихованням людини. Вимога нашого часу – висока екологічна культура туристів.

Принцип поступового освоєння навколишнього світу: від краєзнавства – до країнознавства.

Цей принцип засновано на фундаментальній потребі людини – пізнання навколишнього світу, та самої себе як особистості. Зростаючи, людина освоює навколишній світ поступово: від родини, свого будинку, школи, мікрорайону – до міста, області, країни, своєї Батьківщини і далі в інші землі і народи. Виховати патріота своєї країни неможливо, якщо не знаєш і не любиш свій рідний край. Тому перші мандрі треба починати зі свого рідного краю. Освоєння проходить завжди комплексно, вивчається історія, культура, природа і господарство району подорожі, що дає можливість одержати більш повне уявлення про регіон, подорожі, зробити її більш цікавою та безпечною. Одночасно проходить зростання туристської майстерності та моральної свідомості.

Цей принцип дає змогу виховувати у молоді любов до своєї Батьківщини та повагу до інших народів і країн.

Принцип поступового набуття туристського досвіду.

Зафіксований у Правилах проведення туристських спортивних походів, турист (за окремими випадками), не має права проходження туристських спортивних маршрутів вищої категорії складності, якщо у нього немає досвіду попередньої участі у походах нижчої категорії складності. Цей принцип забезпечує досягнення необхідного рівня туристської майстерності та досвіду туристів, що необхідно для безпечного проходження спортивно-оздоровчого походу.

Принцип туристсько-краєзнавчих циклів.

Спортивно-оздоровчий туризм реалізуються в певних видах діяльності. Ці види діяльності завжди в певній мірі взаємодіють між собою. Для організації спортивно-оздоровчого туризму потрібен комплексний підхід, який може реалізуватися в специфічній системі діяльності.

Туристсько-краєзнавчий цикл – це головний структурний компонент у системі туристсько-краєзнавчої і туристської спортивно-оздоровчої діяльності. Туристсько-краєзнавчий цикл складається з підготовки, проведення і підведення підсумків будь-якого туристсько заходу (екскурсії в природу, туристської прогулянки, походу, далекої екскурсії та експедиції, зльоту, змагань із видів туризму, конференції тощо). Цикли розташовуються на гносеологічній спіралі освоєння навколишнього світу; здійснюється поступове розширення регіонів подорожей і їхнє краєзнавче пізнання та туристсько-спортивне освоєння.

Туристсько-краєзнавчі цикли поділяються на:

- поточний – це найближчий захід, у якому приймають участь туристи;
- сезонний – пов'язаний з канікулярним періодом та сезоном року;
- річний – ряд сезонних циклів, що спрямовані на головний захід року;
- багаторічний – ряд річних циклів, що складають систему туристсько-

краєзнавчої діяльності і туристсько-спортивної діяльності. В такій системі туристсько-краєзнавчої та туристсько-спортивної діяльності структуроутворюючим є поточний цикл, а структурнозмістовним – конкретна задача, що постає перед туристами. Цей принцип дає змогу планувати багаторічну систему організації і розвитку спортивно-оздоровчого туризму.

Принцип посадової структури самоврядування туристської групи.

У практиці туризму прийнято, що в туристських групах, як дорослих, так і юнацьких (студентських, шкільних), за кожним учасником майбутнього походу, закріплюється певна туристська та краєзнавча посада, а отже, й закріплюються певні пов'язані з цією посадою обов'язки. Відзначимо, що посадою у туристсько-краєзнавчій роботі називають добровільну повинність кожного члена туристського гурта, для виконання певного напрямку загальної роботи. Як правило назва посади відповідає змісту роботи, що виконується. В умовах автономного проведення туристського походу, посадова структура стала необхідною умовою для кращої організації похідного життя, забезпечення життєдіяльності та безпеки туристської групи.

Виховний вплив на особистість буде значно більшим, якщо у поході у кожного туриста буде туристська та краєзнавча посада. Останні посади мають зв'язок із багатьма навчальними предметами. Саме система туристсько-краєзнавчих посад допомагає здійснити краєзнавчий підхід у навчанні.

Окрім отримання важливих життєвих навичок і значного розширення кругозору, туристи одержать найцінніші навички ділової взаємодії, маючи змогу вступаючи у стосунки відповідальної залежності із товаришами і педагогами. Похідні посади згуртовують туристській колектив, створюють умови ділової, організованої взаємодії туристів, дисциплінують їх, займають вільний час відповідальною громадською діяльністю. Окрім того, вони є основою самоврядування в похідній туристській групі, допомагають керівникові подорожі доцільно організовувати життя туристського колективу.

Від самопізнання до самореалізації особистості.

В процесі самопізнання і поступового пізнання навколишнього світу, розширення сфери діяльності та набуття життєвого та туристського досвіду, людина пізнає свої можливості, свій творчий, діловий потенціал, а це у свою чергу дає змогу самореалізації особистості в житті.

Від традицій туристської групи до Глобального етичного кодексу туризму.

Цей принцип на основі традицій, норм і правил спілкування і життєдіяльності у туристській групі дозволяє формувати моральні, етичні загальнолюдські цінності особистості. Вперше на міжнародному рівні цей принцип був задекларований на Всесвітній конференції у Манілі (Філіппіни) в 1980 році. У статті 21 Манільської конференції підкреслено, що в практиці туризму духовні цінності повинні мати перевагу над елементами матеріального та технічного характеру [34]. Цей постулат був записаний і прийнятий на Генеральній асамблеї Всесвітньої туристичної організації у м. Сант-Яго (Чилі), у Глобальному етичному кодексі туризму і схвалений на Генеральній сесії Організації Об'єднаних Націй 19 листопада 2001 року.

У практиці спортивно-оздоровчого туризму норми спілкування і поведінки у туристському гурті є неформальною основою туристсько-краєзнавчої, екологічної діяльності, створюють умови безпеки, достатнього комфорту і виконання задач, що виникають перед туристами. При дотриманні цього принципу, моральні аспекти формування рис характеру особистості випереджає зростання спортивної майстерності туристів. До моральних норм поведінки туристів під час подорожей треба віднести положення про збереження природи, дружніх відносин до інших туристських груп, а при потребі надання їм посильної допомоги. Важливе місце займає повага до місцевих мешканців, їх звичаїв, традицій, особливості культури. Туристи повинні бути відповідальними за безпеку мандрівки, приймати заходи по ліквідації аварійної ситуації і надавати допомогу іншим туристам.

Висновки до розділу 2

Безсумнівно, спортивно-оздоровчий вид туризму дозволяє змінити вид діяльності, нервово та фізично оздоровитись, стимулює до емоційного збагачення світогляду, підвищення адаптації до екстрених умов.

Спортивно-оздоровчий туризм цілком підходить під визначення категорії соціальне, оскільки в ньому відбувається широка і різноманітна взаємодія людей, соціальних груп і організацій у відповідності з їх місцем у сфері туризму, яке визначається їх соціальними статусами і соціальними ролями.

Спортивно-оздоровчий туризм повною мірою відповідає ознакам соціального явища: він є соціальною реальністю, виявляє себе у виконанні певних соціальних функцій (задоволення потреб у пізнанні, відпочинку, розвагах та здійсненні функцій релаксації), засвідчує при цьому певні стани, зміни, взаємодію і потреби в туристичній сфері.

Будь-яке соціальне явище може розглядатися як факт соціальний, якщо його повторюваність, типовість, масовість, суспільна значущість встановлені,

тобто зафіксовані його ознаки і властивості. Тому спортивно-оздоровчий туризм цілком відповідає ознакам соціального факту – він існує вже майже століття і набув типових ознак у різних країнах; із середини ХХ століття туризм став масовим, його суспільна значущість проявляється у спрямованості на задоволення загальносуспільних потреб людини (у пізнанні, у відпочинку, у розвагах); і, нарешті, ознаки і властивості туризму досліджуються і зафіксовані у результатах наукових досліджень, які систематизовані в окремій галузі – «туризмології».

За наявністю всіх основних характеристик соціального феномена спортивно-оздоровчий туризм визначається повноправним представником цього найскладнішого виду соціальних явищ.

Крім того, спортивно-оздоровчий туризм є соціальним інститутом, оскільки виконує всі функції, притаманні соціальним інститутам.

В спортивно-оздоровчому туризмі за визначенням мети діяльності головним є підтримка організму людини у здоровому фізичному стані, відновлення фізичних і духовних сил людини. За цими критеріями головними формами є ступеневі або не категорійні походи та туристські табори.

За своїм змістом, спортивно-оздоровчий туризм використовує головну форму діяльності, а саме похід, а також допоміжні форми туристської діяльності: прогулянки, екскурсії, туристські зльоти.

У комплексному підході до вирішення завдань виховання молоді важливе місце належить фізичній культурі, спорту і туризму як масовому та дієвому засобу патріотичного, морального, трудового та естетичного виховання. Систематичні заняття спортом і спортивно-оздоровчим туризмом допомагають формувати в молоді такі цінні якості, як патріотизм, відчуття колективізму, мужність, наполегливість, уміння долати труднощі.

Спортивно-оздоровчий туризм відволікає молодь від різних шкідливих впливів та звичок. Статистика вказує на прямий зв'язок між розвитком масового спорту та спортивно-оздоровчого туризму і зменшенням різного роду правопорушень.

Виховні, освітні, оздоровчі та спортивні завдання в спортивно-оздоровчому туризмі належать до категорії загальних завдань, тобто їх вирішення здійснюється в тісній єдності туризму та соціальної роботи.

Важливе значення у соціальній роботі займає розробка методологічних принципів організації спортивно-оздоровчого туризму. Історичний аналіз, вивчення теоретичних аспектів та практичного досвіду дозволяє виділити наступні методологічні принципи організації спортивно-оздоровчого туризму: принцип комплексного підходу до організації спортивно-оздоровчого туризму, принцип поєднання туризму, краєзнавства й екології, принцип поступового освоєння навколишнього світу: від краєзнавства – до країнознавства, принцип поступового набуття туристського досвіду, принцип туристсько-краєзнавчих циклів, принцип посадової структури самоврядування туристської групи, принцип від самопізнання до самореалізації особистості.

РОЗДІЛ 3

СОЦІАЛЬНА ОЦІНКА СИСТЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ СПОРТИВНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

3.1. Аналіз інноваційних змін спортивно-оздоровчого туризму за соціальним критерієм

Туристична галузь – це важливий чинник надходжень до бюджету держави. Вона також сприяє розвитку таких сфер, як будівництво, транспорт, торгівля, сільське господарство тощо. Індустрія туризму є системою багатофункціональною, від ступеню її розвитку залежить економіка країни. Зараз, коли країна знаходиться у скрутному становищі, важко прогнозувати, куди піде новий виток туризму – вгору чи вниз.

Кожна область має значний туристичний потенціал. Вигідне геополітичне положення, унікальна культурна, архітектурна та історична спадщина, комфортні кліматичні умови, людські, природні та оздоровчі ресурси – все це є в регіоні. Але попри сприятливі умови, слід відзначити, що туризм в області має свої особливості та проблеми розвитку.

Важливими умовами для розвитку туризму є підготовка висококваліфікованих кадрів, які б працювали з молоддю у сфері спортивно-оздоровчого туризму та вклад у розвиток соціально-культурної сфери. Та ефективність соціальної роботи з молоддю значною мірою залежить від соціальних технологій, тобто від розробки методик раціонального, цілеспрямованого і результативного соціального впливу.

Соціальні технології в широкому сенсі слова – це особлива галузь наукового знання, яка ставить і обґрунтовує питання про те, яким чином і в якій послідовності можливі специфічні операції з результатами пізнавальної діяльності [78, с.53-55].

З огляду на сучасність, ми можемо сказати, що соціальні технології допомагають вирішувати різноманітні конфлікти у соціумі; знімати напругу, яка виникла у суспільстві. З їх допомогою можна також попереджати катастрофи та ризиковані ситуації.

Соціологія, теорія соціальної роботи, теорія управління, право, соціальна педагогіка – все це можна розглянути у якості основи для соціальної роботи, принципів і теоретико-методологічних закономірностей, відкритих соціальним наукам.

Соціальне благополуччя людей залежить від спільної діяльності суб'єктів та об'єктів соціальної роботи [20].

Соціальні технології характеризуються наступними ознаками. Вайнола Р. Х. у своїй роботі виділяє наступні характеристики соціальних технологій:

1. Суб'єктивний зміст соціальних технологій (процеси соціального розвитку ініціюються, розвиваються чи гальмуються в першу чергу лідерами і відповідно до цього будуються процеси управління, керівництва, зміни окремих мікросоціумів).
2. Соціальні технології побудовані на суб'єкт-суб'єктних стосунках.
3. Соціальні технології і технології соціальної роботи, мають комплексний характер.
4. У більшості випадків зміст соціальних технологій має превентивний характер [10, с.21].

Інноваційні соціальні технології – процесуально структурована сукупність прийомів і методів, спрямованих на вивчення, актуалізацію та оптимізацію інноваційної діяльності, в результаті якої створюються і матеріалізуються нововведення, що викликають якісні зміни в різних сферах життєдіяльності, орієнтовані на раціональне використання матеріальних, економічних і соціальних ресурсів [20; 22].

Оскільки, суспільство постійно змінюється, то застосування традиційних методів для вирішення соціальних проблем недостатньо. Тому з'являються соціальні інновації, які диктує саме життя.

Поняття «соціальна інновація» можна визначити як свідомо організоване нововведення або нове явище в практиці соціальної роботи, що формується на певному етапі розвитку суспільства відповідно до соціальних умов, що змінюються, і що має за мету ефективні позитивні перетворення в соціальній сфері [32, с. 141].

Соціальні інновації різноманітні. Це насамперед пов'язано з різноманіттям явищ соціального життя.

Джерелами соціальних інновацій є зміни зовнішнього середовища, соціальні проблеми, що повсякчас виникають і які неможливо вирішити за допомогою традиційних методів, а також зміни потреб суспільства і його членів. Невирішеність тих або інших соціальних проблем дає імпульс до розробки нових засобів і норм у соціальній сфері. Так були створені й одержали поширення «телефони довіри», за допомогою яких надається анонімна психологічна допомога людям у стресових ситуаціях. Так виникли соціальні притулки тощо. Соціальні інновації посилюють процеси соціальної мобільності, на що не здатні деякі традиційні форми і методи забезпечення соціальних гарантій [32, с.126].

Соціальні інновації – це широке поняття, яке охоплює і природно-історичні зміни, що ламають традицію і відкривають шлях новому, і нові ідеї, що перебудовують суспільство, і проектну діяльність суб'єктів управління, яка створює нові цілі і структури. Іншими словами, соціальні інновації генерують соціально зумовлений розвиток. Крім того, саме вони формують інноваційне середовище, що сприяє технологічним інноваціям, забезпечує їх дифузю, підвищення ефективності використання, зменшення інноваційних витрат та негативних побічних ефектів.

Процес розвитку суспільства вимагає створення передумов для формування нових нетрадиційних компонентів у соціальній сфері, інноваційних засобів соціальної діяльності, а нововведення є формою цього суспільного розвитку. Під інноваційним прогресом розуміють процес народження нової ідеї, її експериментальну апробацію, поширення та

використання [32, с.142]. Тривалість інноваційного циклу може змінюватися залежно від багатьох факторів. Це і гострий дефіцит фінансування нововведення, і нестача професіональних кадрів, і перспектива скорочення робочих місць, і поширення безробіття в міру розвитку конкретного інноваційного процесу. Психологічні фактори гальмування обумовлені наявністю різноманітних психологічних бар'єрів інформаційного або світоглядного плану, коли йдеться про недостатню поінформованість щодо суті і цілей інновації або про ставлення до нововведень як до короткочасної кампанії. До причин, що стримують інновації, можна віднести консерватизм мислення, відсутність ініціативного і творчого підходу у вирішенні проблем соціальної сфери.

Інноваційні технології існують у двох формах: у вигляді програм, документів і як соціальні процеси, що реально відбуваються щодо цих програм [32, с.142].

Спортивно-оздоровчий туризм розглядається як соціальне явище, де існує проблема роботи з молоддю у сфері спортивно-оздоровчого туризму, оскільки це саме та соціальна категорія, яка дає найбільші можливості для його розвитку, а різноманітні види спортивно-оздоровчого туризму, в свою чергу, сприяють всебічному, гармонійному розвитку особистості.

Виховні, освітні, оздоровчі та спортивні завдання спортивно-оздоровчого туризму належать до категорії загальних завдань, тобто їх вирішення здійснюється в тісній єдності й не залежить від віку та ступеня спеціальної фізичної підготовленості тих, що беруть у них участь. Наприклад, під час походу виховні завдання вирішуються безпосередньо впливом на кожного учасника з боку колективу, тобто відбувається формування відчуття колективізму, підпорядкування власних інтересів суспільним; крім того, тривалість походу, поступове підвищення фізичних навантажень виховують витривалість та вольові якості людини.

Водночас з виховними завданнями в поході вирішуються і освітні. Мається на увазі закріплення знань з краєзнавства, природознавства,

топографії, отриманих до походу, тобто в цьому випадку теорія підкріплюється практикою. У похідних умовах також удосконалюється знання з методики формування рухових умінь та навичок.

Проблема розвитку спортивно-оздоровчого туризму у соціальній роботі із молоддю є однією з основних. У Положенні «Про організацію туристської, краєзнавчої і екскурсійної роботи» надається перелік, що складається з 18 форм такої роботи, у який усі екскурсії, прогулянки, походи, багатоденні подорожі й експедиції, гуртки, секції, клуби, вікторини, конкурси, змагання з використанням краєзнавчих матеріалів на заняттях фізичної культури. Цей перелік можна поповнити ще й такими формами, як туристський табір, навчально-тренувальний збір, семінари, консультації, огляди готовності. Але й тепер його не можна вважати повним і остаточним: можливі й ще якісь форми, поки не напрацьовані практикою, але які народяться в майбутньому [90, с.453]

Різноманітні форми діяльності забезпечують комплексний характер спортивно-оздоровчого туризму в навчанні, вихованні й оздоровленні молодих людей, у ній закладені широкі можливості для творчої самодіяльності – спортивної, наукової, художньої, технічної, соціальної та педагогічної.

Сутністю туристської діяльності, тієї самою суттєвою формою її, тим зерном, без якого немає спортивно-оздоровчого туризму, є похід. Узагалі різні походи в усій їхній власній різманітності: ближні й дальні, одноденні й багатоденні, категорійні. Дійсно, без походів спортивно-оздоровчого туризму немає та бути не може. Існуюча в деяких педагогів думка, що замість походів можна проводити екскурсії, які цілком замінять походи та приведуть до такого самого результату помилкова. Тільки похід, будучи комплексною формою спортивно-туристичної діяльності, що обов'язково містить у собі і краєзнавство, екскурсії в тому числі, дозволяє одночасно досягати всіх цілей, які взагалі ставляться перед спортивно-оздоровчим туризмом [15, с.43-44].

Якщо, для прикладу, у закладах вищої освіти проводиться багато екскурсій, поїздок, реалізується краєзнавчий принцип викладання основ наук, влаштовуються виставки і навіть створений свій студентський клуб, – усе це не

робить спортивно-оздоровчий туризм у навчальному закладі фактом, а навчальний заклад – туристичним.

Проста загальна кількість проведених за навчальний рік спортивно-оздоровчих туристичних походів ще не визначає цілком рівень розвитку студентського туризму у навчальному закладі. Якщо, наприклад, у закладі вищої освіти багато походів, але всі вони одно-дводенні, немає категорійних, то говорити про високий рівень спортивно-оздоровчого туризму в цьому закладі не приходиться, це точна ознака відсутності в ньому гурткової форми туристської роботи. Тут студенти позбавлені перспективи, вони з року в рік ходять тільки в невеликі походи, їхня майстерність, їхній туристський досвід не росте, їхній краєзнавчий обрій не розширюється, їхні туристські інтереси урізані. У такому вищому навчальному закладі немає динаміки в розвитку туристсько-краєзнавчою діяльності [7; с. 24].

Часто спостерігається й інша картина, коли у закладі вищої освіти проводяться різні за складністю походи та їх досить багато, але й ця картина не розкриває загалом рівень розвитку спортивно-оздоровчого туризму у вищих навчальних закладах [7, с.28-30].

Практика показує, що з підвищенням рівня туристично-краєзнавчої діяльності у молоді зростає і потреба в спортивно-оздоровчому туризмі. Інтереси молодих людей не стоять на місці, вони бурхливо розвиваються. Межу насичення потреб у спортивно-оздоровчому туризмі треба вміти визначати вчасно та планувати роботу адекватно рівню сьогоденних інтересів, ледве перевершуючи його.

Для спортивно-оздоровчого туризму як явища соціального важливим є його постійний розвиток, якісне й кількісне вдосконалювання, це не щось раз і назавжди задане, одномірне, цей рух уперед, постійне відновлення [90, с. 451-458].

Провівши дослідження поточного стану спортивно-оздоровчого туризму, нами було виявлено, що для його збереження й подальшого розвитку необхідно вирішити багато завдань, у тому числі:

1. Віддати пріоритет розвитку спортивно-оздоровчому туризмові.

Самодіяльний (спортивний і пізнавальний) туризм є необхідним для молоді, оскільки в його основі лежать їх самостійні дії, а вони і є тою базою та тим фундаментом, на якому успішно здійснюється процес навчання й виховання. Спортивно-оздоровчий туризм необхідно розуміти як спільну роботу викладачів і студентів, і чим більше частка праці самих студентів в організації та проведенні туристських походів і екскурсій, тим краще для справи.

2. Викладач-організатор – головна діюча особа й основне джерело ініціативи в спортивно-оздоровчому туризмі. Тому необхідно постійно й енергійно піклуватися про ідеологічну, фізичну та технічну туристичну підготовку викладачів-організаторів.

3. Не можна впроваджувати для молоді спортивно-оздоровчий туризм адміністративно-командними, насильницькими способами. Також не слід нав'язувати учасникам походів і екскурсій непосильні для них поки фізичні й розумові навантаження. Завжди треба виходити із сьогоденного рівня розвитку туристських інтересів і здібностей. Однак, слід не тільки враховувати інтереси молоді, але й формувати їх.

Система спортивно-оздоровчого туризму не буде успішно розвиватися без міцного активу молодих туристів. Актив повинен якісно рости з випередженням розвитку масового туризму. Обидві ці частини тісно взаємозв'язані: масові одноденні походи, прогулянки й екскурсії стимулюють гурткову роботу, а вихованці секцій – кваліфікований актив мандрівників і краєзнавців, які дуже потрібні для розвитку та зміцнення спортивно-оздоровчого туризму.

Але помилкою буде, якщо обмежитися тільки розвитком мережі секцій для любителів туризму та не займатися туризмом у групах. Адже мінімальний обсяг спортивно-оздоровчого туризму потрібний усім студентам.

4. Усіляко треба розвивати зовнішні зв'язки студентського спортивно-оздоровчого туризму з іншими вищими навчальними закладами й

організаціями: зі станціями юних туристів, з музеями, різними товариствами, редакціями газет, туристськими клубами, секціями туризму підприємств і лісництвами, відділами культури, санепідемстанціями, досвідченими краєзнавцями тощо.

5. У суспільстві вважається, що спортивно-оздоровчий туризм – це відпочинок, але для закладів освіти він – частина навчально-виховного процесу.

Захоплення студентів туризмом поступово переростає в їх різноманітну діяльність, але не тільки для особистої користі, для своєї групи, а й на загальне благо свого навчального закладу, що ще раз підтверджує той факт, що спортивно-оздоровчий туризм є явищем соціальним.

Методика занять спортивно-оздоровчим туризмом серед молоді повинна бути побудована на загальних принципах навчання і виховання та адаптована до умов застосування в природному середовищі та конкретизуватися використанням комплексу засобів спортивно-оздоровчого туризму.

Аналіз результатів дослідження дозволив запропонувати низку практичних рекомендацій щодо оптимізації використання занять спортивно-оздоровчим туризмом серед молоді. Ці рекомендації сформульовані нами у вигляді пропозицій щодо окремих дій і заходів щодо використання спортивно-оздоровчого туризму у соціальному, педагогічному, фізичному вихованні молоді:

- відвести належне місце розвитку спортивно-оздоровчого туризму в навчальному процесі;
- набір для занять спортивно-оздоровчим туризмом рекомендується проводити за опитуванням (анкетуванням), щоб визначити мотивацію молодих людей і відповідно коригувати спрямованість навчально-тренувального процесу від рекреаційної до спортивно-тренувальної;
- розвивати зовнішні зв'язки студентського спортивно-оздоровчого туризму з іншими навчальними закладами й організаціями;
- спортивно-оздоровчий туризм необхідно розглядати як спільну роботу викладачів і студентів;

- для спортивно-оздоровчого туризму важливим є його постійний розвиток, якісне та кількісне вдосконалювання;
- для успішного розвитку спортивно-оздоровчого туризму необхідно створювати міцний актив студентів-туристів. Актив повинен якісно рости з випередженням розвитку масового туризму;
- спортивно-оздоровчий туризм слід вважати не як відпочинок, а як частину навчально-виховного процесу;
- необхідно організовувати спортивно-туристичні секції з належною фінансовою підтримкою;
- у спортзалі рекомендується моделювати умови природного середовища, використовуючи штучні споруди та прийоми імітації («скельні» і «льодові» стінки, повітряні «переправи», «болотні купини», «орієнтування в спортзалі», «переправа» хиткою колодою та інші);
- комплекс засобів спортивно-оздоровчого туризму переважно використовувати в природних умовах природного середовища;
- поза навчально-тренувальними годинами бажано залучати молодь до участі у кваліфікаційних та рейтингових змаганнях з туристського багатоборства, спортивного орієнтування, спортивного скелелазіння та спеціалізованої смуги безпеки – рятувальних робіт МНС.

3.2. Рекомендації щодо вдосконалення системи спортивно-оздоровчого туризму в Україні

Вище, нами було відзначено, що інноваційні соціальні технології існують у двох формах: у вигляді програм, документів і як соціальні процеси, що реально відбуваються щодо цих програм. Відповідно до цього твердження, виходячи з виявлених нами проблем провадження спортивно-оздоровчого туризму серед молоді та враховуючи той факт, що спортивно-оздоровчий туризм організовується для спеціальної туристської групи в кількості 8-15 осіб,

було розроблено спеціальну програму, що стосується соціально-психологічних аспектів формування групи спортивно-оздоровчого туризму.

Наші дослідження показали, що при комплектуванні туристських груп для проведення спортивно-оздоровчих заходів важлива не лише наявність туристського досвіду, спеціальних знань і навичок, у поєднанні з хорошим рівнем фізичної і технічної підготовки учасників заходу і керівника групи, але також і вирішення питань соціального та психологічного характеру. Від авторитету керівника, відчуття товариства в групі, рівня дисципліни, психо-емоційного клімату, психологічної підготовленості групи до маршруту і тому подібне, в першу чергу, залежить успіх запланованого заходу, його безаварійність, різнобічна корисність заходу не лише для його учасників, але і для керівника, що готував групу до спортивно-оздоровчого походу [92].

Метою даної програми було ознайомлення учасників із основами роботи керівника туристської групи зі спортивно-оздоровчого туризму під час проведення спортивно-оздоровчого заходу. Досягнення цієї мети забезпечувалося відповідними темами, встановленими вимогами організації спортивно-оздоровчої діяльності та готовності слухачів до спортивно-оздоровчого туризму.

Програмою «Соціально-психологічні аспекти формування групи спортивно-оздоровчого туризму» передбачено висвітлення таких тем:

1. Формування групи спортивно-оздоровчого туризму та її особливості.
2. Соціальні очікування учасників спортивно-оздоровчого заходу.
3. Прогнозування заходу і його вплив на поведінку людини.
4. Рольова структура туристської групи.
5. Конфліктні взаємовідносини всередині соціальної групи.
6. Психологічна тактика керівництва туристською групою.
7. Розвиток і вдосконалення навичок спілкування.
8. Морально-психологічна підготовка в спортивно-оздоровчому туризмі.

Засвоєння даної програми забезпечує слухачів знаннями про особливості формування групи спортивно-оздоровчого туризму та формує в них уміння і

навички роботи з учасниками туристської групи під час проведення спортивно-оздоровчих заходів.

Зміст програми.

1. Формування групи спортивно-оздоровчого туризму та її особливості

Визначення групи спортивно-оздоровчого туризму.

Особливості внутрішньогрупових взаємин.

Суть лідерства.

Поняття про особистісні контакти.

Вплив групи на окремого члена групи і члена групи на групу.

Адаптація учасників до групових вимог і норм.

2. Соціальні очікування учасників спортивно-оздоровчого заходу

Інтерес до туризму, елементарні соціальні очікування від спортивно-оздоровчого туризму, потяг до подолання природних труднощів.

Туризм як відпочинок та розваги. Індивідуальні та групові очікування.

3. Прогнозування заходу і його вплив на поведінку людини

Прогнозування спортивно-оздоровчого заходу залежно від туристського маршруту.

Вплив внутрішньогрупових взаємин на результативність заходу.

Роль керівника в організації спортивно-оздоровчого заходу.

Прогнозування спортивно-оздоровчого заходу залежно від погоди, несподіванок та програми заходу.

4. Рольова структура туристської групи

Функції учасників спортивно-оздоровчого заходу.

Види функціональних ролей.

Ролі другого порядку та їх залежність від статусу учасника, роль лідера у групі.

5. Конфліктні взаємовідносини всередині соціальної групи

Конфліктна ситуація, види конфліктів та способи їх вирішення.

Психологічна несумісність.

Прийоми захисту від конфліктних ситуацій.

6. Психологічна тактика керівництва туристською групою

Згуртованість групи.

Керівництво взаємовідносинами у групі.

Спрямованість членів групи на вирішення спільної мети.

Функції та особливості керівника групи.

Встановлення оптимальних взаємин керівника із членами групи.

7. Розвиток і вдосконалення навичок спілкування

Поняття про спілкування.

Засоби і функції спілкування.

Вербальне і невербальне спілкування між членами туристської групи.

Основні прийоми розвитку комунікації членів туристської.

8. Морально-психологічна підготовка в спортивно-оздоровчому туризмі

Структура взаємин між учасниками спортивно-оздоровчих заходів.

Моральні якості туриста.

Особливості контролю і обмежень у спортивно-оздоровчих заходах.

Розвиток позитивних якостей членів туристської групи.

У результаті вивчення матеріалу програми значно розшириться соціально-педагогічний кругозір молоді; будуть закладені передумови для формування практичних навичок в діяльності спортивно-оздоровчого туризму; відбудеться орієнтація на сучасні напрямки розвитку спортивно-оздоровчого туризму як соціальної складової.

Висновки до розділу 3

Спортивно-оздоровчий туризм – складова частина в системі соціального, педагогічного, фізичного виховання дітей та молоді.

Спортивно-оздоровчий туризм розглядається як соціальне явище, де існує проблема роботи з молоддю у сфері спортивно-оздоровчого туризму, оскільки це саме та соціальна категорія, яка дає найбільші можливості для його розвитку, а різноманітні види спортивно-оздоровчого туризму, в свою чергу, сприяють всебічному, гармонійному розвитку особистості.

Різнманітні форми туристичної діяльності забезпечують комплексний характер спортивно-оздоровчого туризму в навчанні, вихованні й оздоровленні молодих людей, у ній закладені широкі можливості для творчої самодіяльності – спортивної, наукової, художньої, технічної, соціальної та педагогічної.

Аналіз результатів дослідження дозволив запропонувати низку практичних рекомендацій щодо оптимізації використання занять спортивно-оздоровчим туризмом серед молоді. Ці рекомендації нами сформульовані у вигляді пропозицій щодо окремих дій і заходів щодо використання спортивно-оздоровчого туризму у соціальному, педагогічному, фізичному вихованні:

Крім того, виходячи з виявлених нами проблем провадження спортивно-оздоровчого туризму серед молоді та враховуючи той факт, що спортивно-оздоровчий туризм організовується для спеціальної туристської групи в кількості 8-15 осіб, було розроблено спеціальну програму, що стосується соціально-психологічних аспектів формування групи спортивно-оздоровчого туризму, в результаті вивчення матеріалу якої значно розшириться соціально-педагогічний кругозір молоді; будуть закладені передумови для формування практичних навичок в діяльності спортивно-оздоровчого туризму; відбудеться орієнтація на сучасні напрямки розвитку спортивно-оздоровчого туризму як соціальної складової.

ВИСНОВКИ

1. Соціальна робота – це унікальний вид професійної діяльності зі створення соціальних умов для поліпшення умов життя окремої особистості, підвищення добробуту народу. Як вид професійної діяльності соціальна робота сформувалася на базі системи соціального захисту населення, освіти, охорони здоров'я, соціальних служб для молоді, спеціалізованих закладів і установ.

Соціальна робота є також специфічним видом професійної діяльності уповноважених органів з надання державного і недержавного сприяння людині з метою забезпечення матеріального, соціального, культурного рівня її життя, надання індивідуальної допомоги людині, родині чи групі осіб.

Соціальна робота – це безмежний простір, що вміщує в собі безліч суперечливих ідей і визначених етичних принципів, технологій і послуг, людських якостей і людських потреб.

2. Подорож і туризм – два нерозривно пов'язані поняття, які характеризують певний спосіб життєдіяльності людини. Це відпочинок, активна розвага, спорт, пізнання навколишнього світу, торгівля, лікування тощо. Проте при цьому завжди присутня визначальна дія, яка вирізняє і виокремлює подорож у ряді сфер діяльності – переміщення людини в іншу місцевість або країну, континент, що відрізняються від звичного місцезнаходження або мешкання.

Туризм розвивався і надалі розвивається як соціальне явище. Основні його напрямки: індустріальний, спортивно-оздоровчий і соціально-культурний, – спрямовані на задоволення потреби людини в розвитку, пізнанні, спілкуванні, відпочинку.

3. Спортивно-оздоровчий туризм, за обставин, що склалися нині, поєднав в собі два види туризму: спортивний та оздоровчий. Виходячи з цього, Спортивно-оздоровчий туризм розглядається як специфічний вид туристсько-спортивної діяльності, який поєднує рекреаційну функцію туризму та елементи

спортивного туризму, за умови, що фізичні навантаження, при цьому, не перевищують потенційні можливості людини.

Спортивно-оздоровчий туризм є своєрідною школою виховання і гармонійного розвитку особистості. Провідне місце тут належить трудовому вихованню, яке полягає в оволодінні вміннями і навичками самообслуговування і суспільно-корисної праці.

4. Безсумнівно, спортивно-оздоровчий вид туризму дозволяє змінити вид діяльності, нервово та фізично оздоровитись, стимулює до емоційного збагачення світогляду, підвищення адаптації до екстрених умов.

Спортивно-оздоровчий туризм цілком підходить під визначення категорії соціальне, оскільки в ньому відбувається широка і різноманітна взаємодія людей, соціальних груп і організацій у відповідності з їх місцем у сфері туризму, яке визначається їх соціальними статусами і соціальними ролями.

5. Спортивно-оздоровчий туризм повною мірою відповідає ознакам соціального явища: він є соціальною реальністю, виявляє себе у виконанні певних соціальних функцій (задоволення потреб у пізнанні, відпочинку, розвагах та здійсненні функцій релаксації), засвідчує при цьому певні стани, зміни, взаємодію і потреби в туристичній сфері.

Будь-яке соціальне явище може розглядатися як факт соціальний, якщо його повторюваність, типовість, масовість, суспільна значущість встановлені, тобто зафіксовані його ознаки і властивості. Тому спортивно-оздоровчий туризм цілком відповідає ознакам соціального факту – він існує вже майже століття і набув типових ознак у різних країнах; із середини ХХ століття туризм став масовим, його суспільна значущість проявляється у спрямованості на задоволення загальносуспільних потреб людини (у пізнанні, у відпочинку, у розвагах); і, нарешті, ознаки і властивості туризму досліджуються і зафіксовані у результатах наукових досліджень, які систематизовані в окремій галузі – «туризмології».

6. За наявності всіх основних характеристик соціального феномена спортивно-оздоровчий туризм визначається повноправним представником цього найскладнішого виду соціальних явищ.

Крім того, спортивно-оздоровчий туризм є соціальним інститутом, оскільки виконує всі функції, притаманні соціальним інститутам.

7. В спортивно-оздоровчому туризмі за визначенням мети діяльності головним є підтримка організму людини у здоровому фізичному стані, відновлення фізичних і духовних сил людини. За цими критеріями головними формами є ступеневі або не категорійні походи та туристські табори.

За своїм змістом, спортивно-оздоровчий туризм використовує головну форму діяльності, а саме похід, а також допоміжні форми туристської діяльності: прогулянки, екскурсії, туристські зльоти.

У комплексному підході до вирішення завдань виховання молоді важливе місце належить фізичній культурі, спорту і туризму як масовому та дієвому засобу патріотичного, морального, трудового та естетичного виховання. Систематичні заняття спортом і спортивно-оздоровчим туризмом допомагають формувати в молоді такі цінні якості, як патріотизм, відчуття колективізму, мужність, наполегливість, вміння долати труднощі.

Спортивно-оздоровчий туризм відволікає молодь від різних шкідливих впливів та звичок. Статистика вказує на прямий зв'язок між розвитком масового спорту та спортивно-оздоровчого туризму і зменшенням різного роду правопорушень.

Виховні, освітні, оздоровчі та спортивні завдання в спортивно-оздоровчому туризмі належать до категорії загальних завдань, тобто їх вирішення здійснюється в тісній єдності туризму та соціальної роботи.

8. Важливе значення у соціальній роботі займає розробка методологічних принципів організації спортивно-оздоровчого туризму. Історичний аналіз, вивчення теоретичних аспектів та практичного досвіду дозволяє виділити наступні методологічні принципи організації спортивно-оздоровчого туризму: принцип комплексного підходу до організації спортивно-оздоровчого туризму,

принцип поєднання туризму, краєзнавства й екології, принцип поступового освоєння навколишнього світу: від краєзнавства – до країнознавства, принцип поступового набуття туристського досвіду, принцип туристсько-краєзнавчих циклів, принцип посадової структури самоврядування туристської групи, принцип від самопізнання до самореалізації особистості.

9. Спортивно-оздоровчий туризм розглядається як соціальне явище, де існує проблема роботи з молоддю у сфері спортивно-оздоровчого туризму, оскільки це саме та соціальна категорія, яка дає найбільші можливості для його розвитку, а різноманітні види спортивно-оздоровчого туризму, в свою чергу, сприяють всебічному, гармонійному розвитку особистості.

Різнманітні форми туристичної діяльності забезпечують комплексний характер спортивно-оздоровчого туризму в навчанні, вихованні й оздоровленні молодих людей, у ній закладені широкі можливості для творчої самодіяльності – спортивної, наукової, художньої, технічної, соціальної та педагогічної.

10. Аналіз результатів дослідження дозволив запропонувати низку практичних рекомендацій щодо оптимізації використання занять спортивно-оздоровчим туризмом серед молоді. Ці рекомендації нами сформульовані у вигляді пропозицій щодо окремих дій і заходів щодо використання спортивно-оздоровчого туризму у соціальному, педагогічному, фізичному вихованні:

11. Крім того, виходячи з виявлених нами проблем провадження спортивно-оздоровчого туризму серед молоді та враховуючи той факт, що спортивно-оздоровчий туризм організовується для спеціальної туристської групи в кількості 8-15 осіб, було розроблено спеціальну програму, що стосується соціально-психологічних аспектів формування групи спортивно-оздоровчого туризму, в результаті вивчення матеріалу якої значно розшириться соціально-педагогічний кругозір молоді; будуть закладені передумови для формування практичних навичок в діяльності спортивно-оздоровчого туризму; відбудеться орієнтація на сучасні напрямки розвитку спортивно-оздоровчого туризму як соціальної складової.

ВИКОРИСТАНІ ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА

1. Абуков А.Х. Туризм на новом этапе: Социальные аспекты развития туризма. – М.: Профиздат, 2001. – 296 с.
2. Абрамов В.В. Спортивный туризм: підруч. / В. В. Абрамов; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х. : ХНАМГ, 2011. – 367 с.
3. Абрамов В.В. Годы и тропы: К пятидесятилетию харьковского спортивного туризма. – Харьков: Кн. Рекламное агенство, 2000. – 332 с.
4. Арзамасцева М.Н. Физическая подготовка студентов-гидов-экскурсоводов в условиях горной местности // Теория и практика физической культуры. – 2014. – № 6. – С. 58-60.
5. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування / Бейдик О. О. – К. : Київ, ун-т, 2001. – 395 с.
6. Биржаков М. Б. Введение в туризм / Биржаков М. Б. – М.: Феникс, 2007. – 437 с.
7. Богатов А.О. Організація спортивно-оздоровчого туризму. Навчальний посібник / А.О. Богатов. - Одеса.: ПНПУ ім. К.Д. Ушинського, 2013. – 114с.
8. Булашев А. Я. Спортивный туризм: учебник / А. Я. Булашев. – Харьков: ХГАФК, 2009. – 332 с.
9. Булашев А.Я., Нечаев В.И., Ровный А.С. Спортивно-оздоровительный туризм: Учебное пособие. – Харьков, 2003. – 191 с.
10. Вайнола Р.Х. Технологізація соціально-педагогічної роботи: теорія та практика. Навчальний посібник/ За ред проф. С. О.Сисоевої - К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. - 134 с
11. Ганопольский В.И., Безносиков Е.Я., Булатов В.Г. Туризм и спортивное ориентирование: Учебник для институтов и техникумов физической культуры. – М.: Знание, 2003. – 187 с.

12. Грабовський Ю. А. Спортивний туризм: навч. посіб. / Грабовський Ю. А., Скалій О. В., Скалій Т. В. – Т. : Навчальна книга – Богдан, 2009. – 304 с.
13. Гриньова Т. І. Вплив оздоровчих занять різними видами спортивного туризму на формування фізичного стану дітей 10-13 років : автореф. дис. ... канд. наук з фіз. виховання і спорту : 24.00.02 / Т. І. Гриньова. – Харків, 2014. – 20 с.
14. Гурвич И. Н. Социальная психология здоровья. – СПб.: Университет, 2009. – 234 с.
15. Дехтяр В.Д. Основи оздоровчо-спортивного туризму. – К.: Науковий Світ, 2003. – 203 с.
16. Дмитрук О. Ю. Спортивно-оздоровчий туризм: навч. посіб. / О.Ю.Дмитрук, Ю.В.Щур – 2-е вид., перероб. та доп. – К. : Альтпресс, 2008. – 280 с.
Євдокименко В. К. Регіональна політика розвитку туризму: методологія формування, механізм реалізації / В.К. Євдокименко – Чернівці: Прут, 2006. – 288 с.
17. Зорин И. В. Энциклопедия туризма: справочник / И.В.Зорин, В.А. Квартальнов– М.: Финансы и статистика, 2000. – 368 с.
18. Жданова О.М., Чеховська Л.Я., Матвєв А.Р. Зміст підготовки фахівців для сфери рекреації та туризму // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. – Луцьк, 2009. – 162 с.
19. Зорин И.В. Развитие личности в координатах туристского пространства // Актуальные проблемы туризма. – М.: РМАТ, 2009. – С. 113-119.
20. Інноваційні технології в соціальній роботі [Електронне джерело]. – Режим доступу: <http://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=586258>
21. Інноваційні технології в туризмі: Навчальний посібник / укл. А. Гуцол. – Северодонецьк: ПП «Поліграф-Сервіс», 2015. – 343с.
22. Інновації у соціальних технологіях [Електронне джерело]. – Режим доступу: <http://ua-referat.com/>
23. Квартальнов В. А. Туризм социальный: история и современность / В. А. Квартальнов, В. К. Федорченко. — К.: Вища школа, 2007. – 342 с.

24. Квартальнов В.А. Туризм [Электронный ресурс]. – М.: Финансы и статистика, 2007. – 336 с. – Режим доступа: <http://www.turbook.h17.ru/book.htm>.
25. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні: навч. посіб. / В.Ф. Кияк. – Чернівці: Зелена Буковина, 2013. – 310 с.
26. Кнодель Л.В. Сучасна концепція системи туристської освіти / Л.В. Кнодель // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: [зб. наук. пр.]. — К. —Запоріжжя, 2004. — Вип. 33. — С. 338–341.
27. Конох А.П., Некрасов С.А., Товстопятко Ф.Ф. Екологічний туризм: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Запоріжжя: ЗНУ, 2005. – 68 с.
28. Конох А.П., Товстопятко Ф.Ф., Некрасов С.А. Туризм: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Запоріжжя: ЗНУ, 2015. – 132 с.
29. Константинов Ю. С. Теория и практика спортивно-оздоровительного туризма : учеб. пособ. / Ю. С. Константинов. – М.: Советский спорт, 2012. – 392 с.
30. Кравченко А.И. Социология: Справочное пособие. – М.: Знание, 1999. – 230 с.
31. Лоренц У. Социальная работа в изменяющейся Европе / У. Лоренц. – К.: Знание, 1997. – 145 с.
32. Лукашевич М.П. Теорія і методи соціальної роботи. Навч. посіб. – 2-ге вид., доп. і випр. / М.П. Лукашевич, І.І. Мигович. – К.: МАУП, 2003. – 168 с.
33. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) / О.О. Любіцева. – К.: Альтерпрес, 2002. – 436 с.
34. Манильская декларация по мировому туризму: Принята Всемирной конференцией по туризму, проходившей в Маниле (Филлипины) с 27 сентября по 10 октября 1980 года // Правове регулювання туристичної діяльності в Україні / За ред. В.К.Федорченка. – К.: Юрінком – Інтер, 2002. – С. 53-57.

35. Мулик К. В. Спортивно-оздоровчий туризм в системі фізичного виховання школярів і студентів: монографія / К. В. Мулик. – Х.: ФОП Бровін А.В., 2015. – 418 с.
36. Мулик К.В., Носко М.О. Диференційований підхід до підготовки фахівців зі спортивно-оздоровчого туризму для роботи з дітьми, підлітками та студентською молоддю / К.В. Мулик, М.О. Носко // Педагогічні аспекти професійної підготовки майбутнього фахівця з фізичного виховання та спорту. – 2015. – № 129. – Том II. – С.217-222.
37. Мулик К.В., Єфимов І.С. Особливості спортивно-оздоровчого туризму / К.В. Мулик, І.С. Єфимов // Основи спортивного туризму в рекреаційній діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://journals.uran.ua/tourism_kzvsfst/article/view/80230
38. Набатова О.О. Соціальні інновації: поняття, види, суб'єкти [Електронне джерело]. – Режим доступу: http://library.nulau.edu.ua:8088/bitstream/123456789/3901/1/Nabatova_58.pdf
39. Основи спортивного туризму в рекреаційній діяльності: збірник наукових праць [Електронний ресурс]. – Харків: ХДАФК, 2016. – 358 с. – Режим доступу : <http://journals.uran.ua/index.php/wissn055>
40. Павленок П.Д. Основы социальной работы: Учебник / Отв. ред. П. Д. Павленок. — М.: ИНФРА-М, 1999. — 368 с.
41. Папська А.И. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю: Навч. посіб. — К.: УДЦССМ, 2001. — 219 с
42. Педагогіка туризму / В.К. Федорченко, Н.А. Фоменко, М.І. Скрипник, Г.С. Цехмістрова – К.: Слово, 2004. – 296 с.
43. Петрунь И.Б. Высшее профессиональное образование по туризму за рубежом: Дис. ...канд. пед. наук: 13.00.08. – Сочи, 1998. – 230 с.
44. Печери України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://speleo.land.kiev.ua/>
45. Попович Г.М. Соціальна робота а Україні і за рубежом: Навч.-метод. Посібник // Г.М. Попович. – Ужгород: Вежа, 2013. – 158 с.

46. Посібник з активного відпочинку та туризму для неповносправних / М. Сварник, Я. Грибальський та ін. – Львів : Товариство «Зелений Хрест», 2015. – 150 с.
47. Право. Соціальна робота: теорія і практика: Матер, доп. та повідомлень підсумкової наук. конф. УжДУ (Ужгород, березень 2000 року) / Юрид. ф-т / Ред. В.І. Ярема; Ужгород, держ. ун-т. — Ужгород, 2000. — 154 с.
48. Практика телефонного консультування. Хрестоматія / Ред.-сост.: А.Н. Моховиков. — М.: Смысл, 2001. — 379с.
49. Практична соціальна робота / Ред. П. Картер — К.: Асоціація психіатрів України, 1996. — 184 с.
50. Про заходи подальшого розвитку туризму : постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.99 №728 // Туризм в Україні: зб. нормативноправових актів. – Ужгород, 2000.
51. Про заходи щодо забезпечення реалізації державної політики у галузі туризму: указ Президента України від 14.12.2001 №1213/2001 // Офіційний вісник України. – № 51. – С. 2266 – 2268.
52. Про реабілітацію інвалідів в Україні: Закон України № 2961 від 06.10.2005 // Урядовий кур'єр (Орієнтир). – 2005. – 2 листопада, № 213.
53. Про статус гірських населених пунктів в Україні : закон Укр-їни від 15 лютого 1995 р. № 56/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua5>.
54. Птахина Е. В. Развитие спортивного туризма в Украине [Электронный ресурс] / Е. В. Птахина, В. К. Назаренко. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/36_PVMN_2012/Sport/2_123337.doc.htm
55. Рада з туризму Карпатського регіону [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tourism-carpathian.com.ua/> Туристический форум [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.doroga.ua/>
56. Рекреаційна політика у Карпатському регіоні: принципи формування, шляхи реалізації / В.С. Кравців, В.К. Євдокименко, М.М. Габрель [та ін.]. – Чернівці: Прут, 2005. – 72 с.

57. Рутинський М. Й. Сільський туризм: навч. посіб. / М.Й. Рутинський, Ю.В. Зінько. – К.: Знання, 2006. – 271 с.
58. Рутинський М.Й. Географія туризму України: навч.-метод, посіб. / М.Й. Рутинський. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Центр навчальної літератури, 2014. – 160 с.
59. Рыбакова НА. Социальная работа и социальное образование: условия сохранения и развития жизненных сил человека в динамике социобития / Псков, гос. пед. ин-т. — Псков, 2000. — 182 с.
60. Сафронова В.М. Прогнозирование и моделирование в социальной работе: Учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений. — М.: Изд. центр "Академия", 2002. — 192 с.
61. Сергеев В. Л. Туризм и здоровье / В. Л. Сергеев. – М.: Профиздат, 2007. – 98 с.
62. Сидоров В.Н. Деятельность социального работника: роли, функции и умения. — М.: СТИ МГУС, 2000. — 90 с.
63. Сокол Т. Г. Організація туристичної діяльності в Україні: навч. посіб. / Т.Г. Сокол. – К. : Музична Україна, 2012. – 256 с.
64. Сокол Т. Г. Основи туризмознавства: навч. посіб. / Т.Г. Сокол. – К.: Слов'янський дім, 2016. – 76 с.
65. Соколов В. А. Спортивний туризм в Україні на сучасному етапі / В. А. Соколов, Ю. В. Штангей, І. В. Петрова // Туризм на порозі ХХІ століття: освіта, культура, екологія: матеріали Міжнародної науково–практичної конференції (18–20 жовтня 2007 р., м. Київ). – К. : Вид-во «КІТЕП», 2007. – 268 с.
66. Социальная работа / Под общ. ред. В.И.Курбатова. – Рн/Д: КТПН, 2000. – 180 с.
67. Социальная работа: теория и практика: Учеб. пособие / Отв. ред. Е.И. Холостова, А.С. Сорвина. – М.: ИНФРА, 2001. – 350 с.
68. Соціальна робота: навчальний посібник / С. Косянчук, В. Сидоров. – Книга II. –К.: ДЦССМ, 2012. – 440 с.

69. Соціальна робота: технологічний аспект: Навч. посіб. / А.Й. Кепська, О.В. Безпалько, Р.Х. Вайнола, О.В. Вакуленко, О.Г. Карпенко; Держ. центр соц. служб для молоді М-ва України у справах сім'ї, дітей та молоді; Ін-т соц. роботи та управління Нац. пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова. — К.: ДЦССМ, 2004. — 362 с.
70. Стратегические документы. Важные заявления, декларации и т.п., относящиеся к политике ВОЗ в Европейском регионе [Электронный ресурс] / ВОЗ. — Режим доступа: <http://www.euro.who.int/ru/publications/policy-documents>
71. Тимошенко Л.О. Спортивний туризм: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. фіз. виховання і спорту: у 2 ч. / Тимошенко Л.О., Лабарткава К.В. — Л.: ЛДУФК, 2012. — Ч. 1. — 150 с.
72. Туризм у ХХІ столітті: глобальні тенденції і регіональні особливості: Матеріали II-ої Міжнар. наук. — практ. конф. — Київ, 10-11 жовт, 2001 р. — К.: Вид-во “КУТЕП”, 2001. — 235 с.
73. Туризм як соціокультурний феномен [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://pidru4niki.com/1821100143515/turizm/turizm_sotsiokulturniy_fenomen
74. Туристический форум [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.doroga.ua/>
75. Туристичні ресурси України / під ред. О. І. Лугової. — К. : Інститут туризму федерації профспілок України, 2016. — 352 с.
76. Тюття Л.Т., Іванова І.Б. Соціальна робота: Теорія і практика / Л.Т. Тюття, І.Б. Іванова. — К.: ВМУРОЛ «Україна», 2004. — 408 с.
77. Устименко Л.М. Історія туризму: навч. посіб. / Л.М. Устименко, І.Ю. Афанасьєв. — К.: Альтерпрес, 2005. — 320 с.
78. Угоднікова О.І. Роль соціальних технологій у розвитку туристської сфери регіону / О.І. Угоднікова, М.Ю. Кутнікова, Д.О. Тіхонова // Комунальне господарство міст. — 2017. — Випуск 117. — С. 53-55.

79. Федорченко В.К. Правове регулювання туристичної діяльності / В.К. Федорченко. – К.: Юріком Інтер, 2012. – 640 с.
80. Федотов Ю. Н. Спортивно-оздоровительный туризм / Ю. Н. Федотов, И. Е. Востоков. – М.: Советский спорт, 2002. – 96 с.
81. Философия социальной работы / Под. ред. В.И. Митрохина. – М. Знание, 1999. – 153 с.
82. Фирсов М.В., Студенова Е.Г. Теория социальной работы. – М.: Гуманит. изд. центр Владос, 2001. – 432 с.
83. Фокін С.П. Спортивний і спортивно-оздоровчий туризм: питання термінологічного апарату // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми виховання і спорту: Наук. монограф. / Заред. проф. С.С. Єрмакова. – Харків: ХДАДМ (ХХІІ), 2006. – С. 88 – 90.
84. Форми та методи соціальної роботи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfile.net/preview/2427144/page:9/>
85. Фрактальная логика / Под. ред. В.Л. Тарасенко. – М.: Издательство Едиториал УРСС, 2016. – 200 с.
86. Холостова Є., Дементьева Н. Соціальна реабілітація: Навчальний посібник / Є. Холостова, Н. Дементьева. – М.: Вид.-торг. корп. «Дашков і К.», 2002. – 340 с.
87. Холостова Е.И. Теория социальной работы / Е.И.Холостова. – М.: Юристь, 2001. — 334 с.
88. Цілі сталого розвитку 2016–2030 [Електронний ресурс] / ООН. – URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku> (дата звернення: 15.06.2017).
89. ЦМКК Федерації спортивного туризму України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cmkk.com.ua/>
90. Цюкало Л.Є. Спортивно-оздоровчий туризм в системі фізичного виховання студентської молоді / Л.Є. Цюкало // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2015. – № 3 (47). – С. 451-458.

91. Шандор Ф.Ф. Сучасні різновиди туризму: підручник / Ф.Ф. Шандор, М.П. Кляп. – К. : Знання, 2013. – 334 с.
92. Шафранський В.В. Формування готовності до професійної діяльності майбутніх фахівців зі спортивно-оздоровчого туризму у вищих навчальних закладах [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Шафранський Володимир Васильович; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. - Т., 2011. - 20 с.
93. Щепанський Е. Методологічна сутність і класифікаційні ознаки туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2010-1/doc/2/12.pdf.
94. Щепанський Я. Элементарные понятия социологии: пер. с польского / Я.Щепанський Щепанський Я. й. – М.: Знание, 1999. – 720 с.
95. Hall D., Brown F. Towards a welfare focus for tourism research // Progress in Tourism and Hospitality Research. – 1996. – Vol.2. – Issue 1. – P.41-57.
96. Haulot A. Social tourism: Current dimensions of future developments // Journal of Travel Research. – 1982. – Vol.2. – Issue 3. – P.20-40.
97. Hunziker W. Cio che rimarrebbe ancora da dire sul turismo sociale // Revue de tourisme. – 1957. – Vol.2. – P.52-57.
98. Minnaert L., Maitland, R., Miller G. The Value of Social Tourism foundations // Annals of Tourism Research. – 2009. – Vol.36. – Issue 2. – P.316-334.
99. Smith V., Hughes H. Disadvantaged Families and the Meaning of the Holiday // International Journal of Tourism Research. – 1999. – Vol.1. – Issue 2. – P.123-133.
100. World Tourism Organization / Tourism Education Quality. Results of WTO's Global Survey // WTO News. – 1996. – № 2. (May/June). – P. 18.